André Gorz

Son Mektup

Bir Aşk Hikâyesi

Fransızca'dan Çeviren: Alev Özgüner

Lacivert Kitaplar

AYRINTI

2. BASIM

SON MEKTUP
Bir Aşk Hikâyesi

*

André Gorz

André Gorz ve Dorine
Renault-Billancourt fabrikasının önünde, Şubat 1947.

ANDRÉ GORZ: Avusturya asıllı bir Yahudi olan Fransız gazeteci/yazar André Gorz, 1924 yılında Viyana'da doğmuştur.

Gorz, *Les Temps Modernes* dergisinde, Jean Paul Sartre'ın çevresinde oluşan ekibin içinde yer aldıktan sonra, yirmi yıl süreyle Fransa'nın ünlü haftalık dergisi *Le Nouvel Observateur*'de çalışır. Dergide çıkan araştırma-inceleme yazılarında olduğu gibi, felsefi ve kuramsal eserlerinde de geleceğin gündemini sorgulamaya yönelir. Marksizmi varoluşçu bir yaklaşımla benimsemesi, yabancılaşma ve özgürlük konularına özel bir biçimde eğilmesini sağlar. Hem felsefi çalışmalarında hem de gazetecilik mesleğinde, kapitalizme özgü işbölümünü ve kaynaklarının akıldışı kullanılması yüzünden dünyanın yıkıma doğru gidişini eleştirerek, siyasi ekolojinin önemli düşünürlerinden biri olur. *Le Nouvel Observateur*'den emekli olduktan sonra köy hayatını seçip son yirmi üç yılını çok bağlı olduğu ve "vazgeçilmez" gördüğü karısıyla birlikte Vosnan'da geçirir; kendisini bütünüyle, giderek ağırlaşan ve tedavisi olmayan bir hastalığa yıllardır cesurca direnen karısına ve kitap yazmaya adar. Karısı Dorine'in iyice dayanılmaz hale gelen acıları, onları özgür iradeleriyle önemli bir seçime yöneltir; hayatta olduğu gibi ölümde de ayrılmama arzusuyla, birlikte ölmeyi seçerek, 24 Eylül 2007'de hayata veda ederler.

Fransa'da, Herbert Marcuse ve Ivan Illich'in düşüncelerinin tanınıp yaygınlaşmasında önemli bir rol oynayan André Gorz'un başlıca eserleri şunlardır: *Le Traître* (1957, Jean Paul Sartre'ın Önsözü'yle); *La morale de l'histoire* (1959); *Stratégie ouvrière et néocapitalisme* (1964); *Le socialisme difficile* (1967); *Réforme et Révolution* (1969); *Critique de la division du travail* (1973); *Critique du capitalisme quotidien* (1973); *Écologie et Politique* (1975); *Fondements pour une morale* (1977); *Écologie et liberté* (1977); *Adieux au prolétariat* (1980) [*Elveda Proletarya*, Çev. Hülya Tufan, Afa Yayınları, 1986]; *Les chemins du paradis* (1983) [*Cennetin Yolları*, Çev. Turhan Ilgaz, Afa Yayınları, 1985]; *Métamorphoses du travail-Quête du sens-Critique de la raison économique* (1988) [*İktisadi Aklın Eleştirisi-Çalışmanın Dönüşümleri-Anlam Arayışı*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 1995]; *Capitalisme Socialisme Écologie! Désorientations-Orientations* (1991) [*Kapitalizm Sosyalizm Ekoloji! Yönelim Bozuklukları-Arayışlar*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 1993]; *Misères du présent, richesse du possible* (1997) [*Yaşadığımız Sefalet-Kurtuluş Çareleri*, Çev. Nilgün Tutal, Ayrıntı Yayınları, 2001]; *L'immatérial* (2003) ve *Lettre à D. Histoire d'un amour* (2006).

Bir Aşk Hikâyesi

Ayrıntı: 520
Lacivert Kitaplar Dizisi: 31

Son Mektup
Bir Aşk Hikâyesi
André Gorz

Kitabın Özgün Adı
Lettre à D.
Histoire d'un amour

Fransızca'dan Çeviren
Alev Özgüner

Yayına Hazırlayan
Zehra Tanık

Düzelti
Alev Özgüner

© Éditions Galilée 2006

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir

Kapak İllüstrasyonu
Asuman Ercan

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.:244 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85

Birinci Basım *2007*
İkinci Basım *2011*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-521-0
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

André Gorz

Son Mektup

Bir Aşk Hikâyesi

LACİVERT KİTAPLAR DİZİSİ

İŞ İŞTEN GEÇTİKTEN SONRA VERİLEN SÖZLER
Darian Leader

SEVGİNİN HALLERİ
Stephanie Dowrick

ÖPÜŞME
Metafizikten Erotiğe
Adrianne Blue

KAHKAHA BENDEN YANA
Sören Kierkegaard

ARİSTOS
Yaşam Üzerine Notlar
John Fowles

SALOME
Yaşamı ve Yapıtları
Angela Livingstone

BAŞTAN ÇIKARMA ÜZERİNE
Jean Baudrillard

BENİ AYAKTA GÖMÜN
Çingeneler ve Yolculukları
Isabel Fonseca

GECE
Gece Hayatı, Gecenin Dili, Uyku ve Rüyalar
A. Alvarez

COOL
Bir Tavrın Anatomisi
Dick Pountain & David Robins

HAYATIMIN FİLOZOFUNA AŞK MEKTUPLARI
Monique Charles

COOL ANILAR (1990-2000)
Jean Baudrillard

KENDİNİ ALDATMA
Herbert Fingarette

GÖĞÜ DELEN ADAM
Papolagi

ŞÖHRET
Chris Rojek

ANAHTARLAR VE KİLİTLER
Kısa Düzyazılar
Michel Tournier

TİKTAK
Zamana Kaçamak Bir Bakış
Jay Griffiths

VAMPİR KAZANOVA
Susie Orbach Griffiths

KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI
Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme
Jean Baudrillard

DÜŞ SÖYLEMLERİ
Pierre Sorlin

APTALLIK ANSİKLOPEDİSİ
Matthijs van Boxsel

ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE
Hayatın Didiklenmemiş Yanlarına Dair
Psikanalitik Denemeler
Adam Phillips

KARŞILIKSIZ AŞK
Kovalamak ve Kovalanmak Üzerine
Gregory Dart

LANET
Son Tabuyla Yüzleşme: Âdet Kanaması
Karen Houppert

BİR ÇİFT SÖZ
Julian Barnes

ÜÇLÜ
Duygusal Bir Laboratuvar
Briant & Crétinon & Storssel

İMKÂNSIZ TAKAS
Jean Baudrillard

COOL ANILAR V (2000-2004)
Jean Baudrillard

MASUMİYETİN AYARTICILIĞI
Pascal Bruckner

GÜLME
Komiğin Anlamı Üstüne Deneme
Henri Bergson

DİKİZLEME GÜNLÜĞÜ
Hal Niedzviecki

BEN ÖZELİM
Hal Niedzviecki

D.'ye Mektup

Bir Aşk Hikâyesi

Yakında seksen iki yaşında olacaksın. Boyun altı santim kısaldı, olsa olsa kırk beş kilosun ve hâlâ güzel, çekici, arzu uyandırıcısın. Elli sekiz yıldır birlikte yaşıyoruz ve ben seni her zamankinden çok seviyorum. Sadece benimkine değen bedeninin sıcaklığıyla dolan, kahredici bir boşluk taşıyorum göğsümün tam ortasında yeniden.

Bir süredir içimi kemiren sorunlara geçmeden önce bu basit şeyleri sana bir kez daha dile getir-

me ihtiyacındayım sadece. Birlikteliğimiz benim hayatımdaki en önemli şey olduğu halde, yazdıklarımda neden bu kadar az yer alıyorsun? Neden *Le Traître*'de [Hain] seninle ilgili yanlış ve gerçeklikten uzak bir imge yarattım? Bu kitap, sana olan bağlılığımın, yaşam arzusuyla dolmama fırsat veren belirgin bir dönüm noktası olduğunu göstermeliydi. Yedi yıl önce yaşamaya başladığımız güzelim aşk hikâyesi neden orda yer almıyor peki? Neden sende beni büyüleyen şeyin ne olduğunu söylemiyorum? Senin kendi arkadaş çevren varken, sen Lozan'daki bir tiyatro topluluğuna dahilken ve seninle evlenmeye kararlı bir erkek seni İngiltere'de beklerken, ben seni neden "kimseyi tanımayan, tek kelime Fransızca bilmeyen, ben olmadan ayakta kalamayacak" zavallı bir yaratık gibi sundum?

Le Traître'i yazarken hedef edindiğim derinlemesine incelemeyi gerçek anlamda yapmadım. Anlamam, açıklığa kavuşturmam gereken çok soru var. Anlamını tümüyle kavramam için aşkımızın hikâyesini yeniden kurmaya ihtiyaç duyuyorum. Birbirimiz aracılığıyla ve birbirimiz için olduğumuz kişiler haline gelmemizi mümkün kılan bu hikâye oldu. Ne yaşamış olduğumu, birlikte ne yaşamış olduğumuzu anlamak için yazıyorum sana.

Hikâyemiz neredeyse bir yıldırım aşkı gibi çok güzel başladı. Tanıştığımız gün, seni poker oynamaya razı etmek isteyen üç erkekle sarılıydı etrafın. Kızıl kestane gür saçların, sedef gibi bir tenin ve İngilizlere özgü ince bir sesin vardı. İngiltere'den yeni gelmiştin

ve erkeklerin üçü de kötü bir İngilizce konuşarak senin dikkatini çekmeye çalışıyordu. Üstünlük sendeydi, tercüme edilmez biçimde *witty*,* bir düş kadar güzeldin. Bakışlarımız karşılaştığında şöyle düşündüm: "Onun karşısında hiç şansım yok." Ev sahibimizin seni bana karşı uyardığını öğrendim sonradan: *"He is an Austrian Jew. Totally devoid of interest."***

Bir ay sonra sana yolda rastladım, bir dansçı gibi yürüyüşün beni büyülemişti. Sonra bir akşam, sen işten çıkmış, sokak boyunca aşağı inerken uzaktan seni gördüm tesadüfen. Yakalamak için ardından koştum. Hızlı yürüyordun. Kar yağmıştı. Saçların çiseleyen yağmur yüzünden kıvırcıklaşmıştı. Kabul edeceğine pek inanmasam da sana dansa gitmeyi teklif ettim. Peki, *why not**** dedin sadece. Tarih 23 Ekim 1947'ydi.

İngilizcem acemice de olsa idare ederdi. Marguerat Yayınları için çevirmiş olduğum iki Amerikan romanı sayesinde zenginleşmişti. Bu ilk çıkışımızda anladım ki savaş sırasında ve sonrasında çok şey okumuştun: Virginia Woolf, George Eliot, Tolstoy, Platon...

İngiliz siyasetinden, Labour Party***** bünyesindeki farklı akımlardan söz ettik. Hemen ilk anda meselelerin özünü ayırt ediyordun. Karmaşık bir sorun karşısında verilecek karar sana hep apaçık geliyordu. Yargılarının doğruluğu konusunda sarsılmaz bir güven taşıyordun. Bu güven nerden geliyordu sana? Oysa senin de boşanmış bir anne baban vardı; onlardan küçük yaşta ayrılmıştın; savaşın son yıllarında, günlük tayın hakkını

* Zeki, nükteli anlamında İngilizce kelime. (ç.n.)
** O Avusturyalı bir Yahudi. İlgi çekici hiçbir yanı yok. (ç.n.)
*** Neden olmasın? (ç.n.)
**** İngiliz İşçi Partisi. (y.h.n.)

paylaştığın kedin Tabby ile tek başına yaşamıştın. Sonuç olarak. başka dünyalar keşfetmek için ülkenden çekip gitmiştin. Meteliksiz bir *Austrian Jew* nesiyle senin ilgini çekebilirdi?

Anlamıyordum. Aramızda hangi görünmez bağların dokunmakta olduğunu bilmiyordum. Geçmişinden söz etmeyi sevmiyordun. Bizi birbirimize bir anda yakınlaştıran temel deneyimin hangisi olduğunu yavaş yavaş anlayacaktım.

Tekrar görüştük. Yeniden dansa gittik. Gérard Philipe'in *Le Diable au corps*'unu [İçimizdeki Şeytan] birlikte seyrettik. Bu filmde, kadın kahramanın barmenden, içinden epeyce içilmiş bir şarap şişesini değiştirmesini istediği bir sahne vardı, içkinin şişe mantarı koktuğunu iddia ediyordu kadın. Bu hileyi bir dans salonunda biz de tekrarladık; barmen, kontrol ettikten sonra, bizim teşhisimize karşı çıktı. Israrımız karşısında görevini yerine getirdi ama bizi uyarmaktan da geri kalmadı: "Bir daha buraya adım atmayın!" Senin soğukkanlılığına ve rahatlığına hayran kaldım. Kendi kendime şöyle dedim: "Biz birbirimizi anlamak için yaratılmışız."

Dışarı üçüncü ya da dördüncü çıkışımızda seni nihayet öptüm.

Acelemiz yoktu. Seni temkinlice soydum. Gerçeğin düşselle mucizevi bir çakışması olarak. ete kemiğe bürünmüş Milos Venüsü'nü keşfettim. Gerdanının sedef parlaklığı yüzünü aydınlatıyordu. Bu güçlülük ve yumuşaklık mucizesini uzun uzun, sessizce sey-

rettim. Zevkin alınan ya da verilen bir şey olmadığını seninle anladım. Kendini verme ve ötekinden kendisini vermesini isteme biçimiydi zevk. Kendimizi tümüyle birbirimize verdik.

Ondan sonraki birkaç hafta boyunca neredeyse her akşam buluştuk. Yatak yerine kullandığım eski kanepemi paylaştın benimle. Olsa olsa altmış santim genişliğindeydi ve birbirimize sarılıp uyuyorduk. Kanepenin dışında odamda, tahta ve tuğlalardan yapılmış bir kitaplık, üzeri kâğıt dolu koca bir masa, bir sandalye ve bir elektrikli ısıtıcı vardı sadece. Dünyayla ilişkimin olmaması seni şaşırtmıyordu. Senin bunu kabul etmen karşısında da ben şaşırmıyordum.

Seni tanımadan önce, can sıkıntısı yaşamadan ve bunu karşımdakine hissettirmeden bir kızla iki saatten fazla zaman geçirmemiştim hiç. Seninleyken beni çeken şey, beni başka bir dünyaya sokmandı. Çocukluğuma damgasını vuran değerler orda geçerli değildi. Bu dünya beni büyülüyordu. Ne mecburiyet ne aidiyet olmaksızın oraya girdiğimde her şeyden kaçabiliyordum. Seninle *başka bir yerde*ydim, yabancı, kendime bile yabancı bir mekânda. Tamamlayıcı bir başkasılık boyutuna girişi sunuyordun bana; ben ki tüm kimlikleri reddetmiş ve hiçbiri benim olmayan kimlikleri birbirine eklemiştim daima. Seninle İngilizce konuşarak, *senin* dilini kendiminki kılıyordum. Sen Fransızca karşılık versen de sana bugüne kadar İngilizce hitap etmeyi sürdürdüm. Esas olarak sen ve kitaplar sayesinde öğrendiğim İngilizce, ta en başından beri, çevremizdeki toplumsal kuralların bize kendisini dayatmasına karşı aramızdaki derin

yakınlığı koruyan özel bir dil oldu benim için. Seninle, korunmuş ve koruyucu bir dünya kurduğumuz duygusu içindeydim.

Eğer sen güçlü bir milli aidiyet, İngiliz kültürüyle tam bir bütünleşme duygusuna sahip olsaydın, bu mümkün olmazdı. Ama hayır. İngiliz olan her şeye karşı, size yakın olanla doğal bir uyumu dışlamayan eleştirel bir mesafen vardı. Senin bir *export only*, yani ihracata ayrılmış ve Büyük Britanya'da bile bulunmayan şu ürünlerden biri olduğunu söylüyordum.

İkimiz de Büyük Britanya seçimlerinin sonuçlarıyla yakından ilgilendik; bunun nedeni Birleşik Krallık'ın değil, sosyalizmin geleceğinin söz konusu olmasıydı. Sana yapılabilecek en büyük hakaret, tuttuğun tarafı vatanseverliğinle açıklamalarıydı. Bunun kanıtını, çok daha sonraları, Falkland Adaları'nın Arjantin güçleri tarafından işgali sırasında görecektim. Senin belli bir taraftan yana oluşunu vatanseverlikle açıklayan ünlü bir ziyaretçiye sertçe, Arjantin'in bu savaşı iğrenç bir askeri-faşist diktatörlüğü yeniden pekiştirmek için sürdürdüğünü, İngilizlerin zaferinin ise nihayet bu diktatörlüğün çöküşünü hızlandıracağını sadece budalaların göremeyeceğini söylemiştin.

Galiba gereğinden hızlı gidiyorum. Bu ilk haftalar boyunca, kendi kültürün karşısındaki özgürlüğün ama aynı zamanda sen küçükken sana aktarıldığı şekliyle bu kültürün özü beni hayran bırakıyordu: En ciddi sıkıntıları belli bir alaya alış şekli, mizahla maskelenen

bir edep ve özellikle de korkunç derecede *non-sensical** ve bilgece ahenkli olan *nursery rime*'lerin.** Mesela: *"Three blind mice / See how they run / They all run after the farmer's wife / Who cut off their tails with a carving knife / Did you ever see such fun in your life / as three blind mice?"****

Çocukluğunu, basit gerçekliği içinde bana anlatmanı istiyordum. Deniz kıyısında bahçeli bir evde, kemiklerini çimlerin altına gömüp sonra da bulamayan köpeğin Jock'la birlikte üvey babanın yanında büyüdüğünü; üvey babanın, her hafta şarj edilmesi gereken bir TSF***** aygıtı olduğunu öğrendim. Kaldırımdan inerken üstünden kalkmadığın için üç tekerlekli bisikletinin dingilini durmadan kırdığını; okulda kalemi sol elle tuttuğunu ve seni sağ elinle yazmaya zorlayan bayan öğretmenine kafa tutarak iki elinin üstüne oturduğunu öğrendim. Otorite sahibi olan üvey baban, sana öğretmenin bir budala olduğunu söyleyerek onu terslemeye gitmişti. O zaman, ciddiyet ruhu ve otoriteye saygının sana daima yabancı olacağını anladım.

Ama bunların hiçbiri, ta en baştan beri bizi birleştirdiğini hissettiğimiz görünmez bağı açıklayamaz. İstediğimiz kadar alabildiğine farklı olalım, doğuştan gelen bir tür yara gibi temel bir ortak yanımızın olduğunu hissediyordum. Biraz önce "temel deneyim"den söz ediyordum: güvensizlik deneyimi. Bu

* Anlamsız, saçma sapan. (y.h.n.)
** Tekerleme. (ç.n.)
*** Üç kör fare / Bak nasıl da koşuyorlar / Üçü de koşuyor çiftçinin karısının peşinden / Kuyruklarını büyük bir et bıçağıyla kesen / Hayatımızda hiç böyle bir eğlence gördünüz mü / Üç kör fareninki gibi? (y.h.n.)
**** Télécoms Sans Frontières/Sınırsız Telekomünikasyon. (ç.n.)

deneyimin doğası ikimizde aynı değildi. Bunun önemi yok: Benim için olduğu gibi senin için de, dünyada güvenli bir yere sahip olmadığımız anlamına geliyordu. Ancak kendimiz için yaratacağımız yere sahip olacaktık. Özgürlüğümüzün sorumluluğunu üstlenmek zorundaydık ve senin bu konuda benden daha hazırlıklı olduğunu sonradan keşfedecektim.

Bebekliğinden itibaren güvensiz bir ortamda yaşamıştın. Annen çok genç evlenmişti. 1914 savaşı yüzünden neredeyse evlenir evlenmez de kocasından ayrı düşmüştü. Dört yıl sonra baban savaş malulü olarak geri dönmüş, yıllar boyu tekrar aile yaşamına ayak uydurmak için çaba sarf etmiş ve sonunda askeri bir konutta yaşamayı seçmişti.

Fotoğraflara bakılacak olursa neredeyse senin kadar güzel olan annen başka erkekler tanımıştı. Sana hep üvey baban olarak takdim edilen bu erkeklerden biri, tüm dünyayı dolaştıktan sonra küçük bir kıyı kentine çekilmişti. Annen onunla yaşamak üzere seni oraya götürdüğünde aşağı yukarı dört yaşındaydın. Ama birliktelikleri yürümedi. Yaklaşık iki yıl sonra annen, sana çok bağlanmış olan üvey babana seni bırakarak çekip gitti.

Sonraki yıllarda sık sık sizi görmeye geliyordu. Ama her ziyareti, "üvey babam" dediğin ama ta içinden baban olduğunu bildiğin insanla annen arasında çıkan sert kavgalarla son buluyordu. Her ikisi de diğerine karşı kendi tarafını tutmanı bekliyordu senden.

Yaşadığın huzursuzluğu ve yalnızlığı tahmin edebiliyorum. Kendi kendine, eğer aşk buysa, bu bir

birliktelikse, yalnız yaşamayı ve asla âşık olmamayı tercih edeceğini söylüyordun. Üstelik annenle babanın arasındaki kavgalar esas olarak para sorunlarından çıktığından, aşkın, gerçek olmak için parayı küçümsemesi gerektiğini düşünüyordun.

Yedi yaşından itibaren, hiçbir yetişkine güvenemeyeceğini öğrendin. Ne üvey babanın budala olarak gördüğü öğretmenine; ne seni bir baskı aracı olarak kullanan anne babana; ne de üvey babana yaptığı ziyaretlerinden birinde Yahudilere verip veriştirmeye başlayan rahibe. Ona şöyle demiştin: "Ama İsa da Yahudiydi!" "Sevgili yavrum" diye karşılık vermişti rahip, "İsa Tanrının oğluydu."

Yetişkinlerin dünyasında kendine ait hiç yerin yoktu. Tüm evrenin eğreti olduğu için güçlü olmaya mahkûmdun. Gizli kırılganlığının yanında gücünü hep hissettim. Üstesinden gelinmiş kırılganlığını, kırılgan gücünü seviyordum. İkimiz de eğretilik ve çatışma ürünü çocuklardık. Karşılıklı olarak birbirimizi diğerinden korumak için yaratılmıştık. Bize doğuştan verilmeyen dünyadaki yerimizi birbirimiz aracılığıyla birlikte yaratmaya ihtiyacımız vardı. Ama bunun için, aşkımızın *aynı zamanda* hayat boyu bir sözleşme olması gerekiyordu.

Tüm bunları hiç bu kadar açık bir biçimde dile getirmedim. Yine de ta içimden biliyordum. Senin bildiğini de hissediyordum. Ama yaşanmış bu gerçekliklerin düşünüş ve davranış biçimimde kendine bir yol açması için katedilecek mesafe uzundu.

Yıl sonunda birbirimizden ayrılmak zorunda kaldık. Ben ailemden on altı yaşında ayrılmıştım; savaş son bulmuştu ve neredeyse yirmi beş yaşında tekrar onları görmek zorundaydım. Ülkem kadar yabancılaşmışlardı bana. Birkaç hafta sonra Lozan'a dönmeye kararlıydım; ama sen ailemin beni engelleyip alıkoymasından korkuyor olmalıydın. Bir arkadaşımız son iki günümüzü geçirmemiz için bize dairesini verdi. Gerçek bir yatağa, senin gerçek bir yemek hazırladığın bir mutfağa sahip olmuştuk. Gara birlikte gittik sessizlik içinde. Bugün düşünüyorum da, o gün nişanlanmalıydık. O belirli anda buna hazır olurdum. Garın peronunda, babama götürmek zorunda olduğum altın saat zincirini cebimden çıkarıp senin boynuna taktım.

Viyana'da kaldığım süre boyunca, dairenin büyük salonu, kuyruklu piyanosu, kitaplığı, tabloları bana aitti. Sabah oraya kapanıyor, gizlice çıkıp eski kentin harabelerini keşfediyor, aile bireylerini ancak yemeklerde görüyordum. Deneme'nin "Estetik Dönüşüm, Sevinç, Güzellik" başlığını taşıyan 2. bölümünü tekrar kaleme alıyor ve Dos Passos'un *Three Soldiers*'ı [Üç Savaşçı] ile *Le Concept de méditation dans la philosophie de Hegel*'i [Hegel Felsefesinde Düşünce Kavramı] (kitabın başlığının doğruluğu konusunda güvence veremiyorum) okuyordum. Ocak ayının sonunda anneme, doğum günüm için "kendi evim"e, Lozan'a döneceğimi bildirdim. "Peki ama seni orda tutan ne?" diye sordu annem. "Odam, kitaplarım, dostlarım ve sevdiğim bir kadın" dedim. Sana tek bir mektup yazarak, Viyana'yı

ve benimkilerin zihniyetini anlatmış, onlarla asla karşılaşmamanı dilemiştim. O gün sana bir telgraf çektim: *"Till Saturday dearest."* *

Sanırım ben döndüğümde seni odamda bulmuştum. Kilit, bir çakı ya da bir firkete ile açılabiliyordu. Şubat ayındaydık, küçük odun sobası sönmüş olduğundan yatağa girmek ısınmanın tek yoluydu. Belirgin olarak aklımda kalan anılarım, seni ne kadar çok sevdiğimi, birbirimizi ne kadar çok sevdiğimizi söylüyor.

Sonraki üç ay boyunca, evlenmeyi düşündük. Benim ilkesel, ideolojik itirazlarım vardı. Evliliğe bir burjuva kurumu olarak bakıyor; aşk söz konusu olduğuna göre iki insanı en az toplumsal olan bir alanda birleştirmesi gereken bir ilişkiyi toplumsallaştırdığını ve hukuken düzenlediğini düşünüyordum. Hukuki bağ, çiftlerin duyguları ve deneyiminden bağımsızlaşma eğilimine, hatta görevine sahipti. Bir de şöyle diyordum: "On ya da yirmi yıl sonra, hayat boyu sözleşmemizin, dönüşeceğimiz kişilerin arzusuna denk düşeceğini bize ne garanti edebilir?"

Senin cevabınsa kaçınılmazdı: "Eğer biriyle tüm bir hayat için birleşiyorsan, hayatlarınızı paylaşır ve evliliğinizi parçalayan ya da bozan şeyi yapmayı aklınızdan silersiniz. Kendinizden bir çift yaratmak ortak tasarınızdır, değişen koşullara göre onu tekrar yönlendirmekten, uyarlamaktan, desteklemekten asla vazgeçmezsiniz. Birlikte yapacağımız şey neyse o olacağız." Bu düşünceler aşağı yukarı Sartre'ın düşünceleriydi.

* Cumartesiye bir tanem. (y.h.n.)

Mayıs ayında, ilkesel olarak bir karara varabilmiştik. Bu kararı anneme iletip, gerekli belgeleri bize yollamasını rica ettim. Senin ve benim, bizim, uyuşmaz karakterlerde olduğumuzu ortaya koyan bir bilirkişi raporu yollayarak cevap verdi bana. 8 Mayıs'ı hatırlıyorum. Annemin Lozan'a geldiği gün. Saat dörtte seninle birlikte oteline gidip onu görmeye karar vermiştim.

Ben anneme haber vermeye gittiğimde sen otelin salonunda oturuyordun. Annem elinde bir kitapla yatağa uzanmıştı. "Dorine'le birlikte geldim" dedim. "Seni onunla tanıştırmak istiyorum." "Dorine kim?" diye sordu annem. "Onunla ne işim olabilir?" "Biz evleneceğiz." Annemin öfkeden gözü dönmüştü. Bu evliliğin neden söz konusu olamayacağını bir bir sayıp döktü. "Seni aşağıda bekliyor" dedim. "Onu görmek istemiyor musun?" "Hayır." "Öyleyse ben gidiyorum."

"Gel, gidiyoruz" dedim sana. "Seni görmek istemiyor." Eşyalarını toparlayacak zamanı ancak bulmuştun ki annem, yüce hanımefendi, merdivenlerde göründü, bir yandan da şöyle haykırıyordu: "Dorine, canım, nihayet seninle tanıştığım için çok memnunum!" Senin büyük rahatlığın, onun gösterişçilik kibarlığı: Oğluna verdiği eğitimle böbürlenen bu yüce kadının önünde seninle nasıl da gurur duydum! Annem için evliliğimize kesin engel teşkil eden para sorunlarına senin küçümseyici yaklaşımın beni nasıl da gururlandırıyordu.

Artık her şey çok basit bir hale gelebilirdi. Yeryüzünün en ışıltılı kadını hayatını benimle paylaşmaya hazırdı. Benim hiç katılmamamış olduğum "yüksek sosyete"ye davet edilmiştin; arkadaşlarım bana imreniyorlardı; biz

el ele yürürken erkekler dönüp sana bakıyordu. Neden bu meteliksiz *Austrian Jew*'u seçmiştin? Kâğıt üstünde, aşkın, iki insanın sahip olduğu, en az açıklanabilen, en az toplumsallaşabilen ve toplumun onlara dayattığı kendileriyle ilgili imge ve rollere, kültürel aidiyetlere uymayan şey kapsamında karşılıklı büyülenmesi olduğunu –işin içine Hero ve Leandros'u, Tristan ve Iseut'yü, Romeo ve Juliet'i katarak– gösterebilirdim. Başlangıçta, neredeyse her şeyi paylaşabilirdik çünkü neredeyse hiçbir şeyimiz yoktu. Tüm geleceğin önümüzde açılması için, yaşadığım şeyi yaşamaya, her şeyden çok senin bakışını, sesini, kokunu, incecik parmaklarını, bedenini kullanma biçimini sevmeye rıza göstermem yeterliydi.

Ne var ki işte, sen bana kendimden kaçma ve elçisi olduğun bir başka yere yerleşme fırsatı sağlamıştın. Seninleyken, kendi gerçekliğimi askıya alabiliyordum. Yedi sekiz yıldır yazıp çizerek kotarmaya çalıştığım ve benim de dahil olduğum, gerçeğin gerçeklikten uzaklaştırılması işleminin tamamlayıcısıydın sen. Geleceği asla üç ayı geçmeyen, varoluşu gayri meşru bir sığınmacı olarak içinde yer aldığım tehditkâr dünyanın bir kenara atılışının müjdecisiydin benim için. Tekrar yeryüzüne dönme isteği duymuyordum. Harika bir deneyimde sığınak bulmuştum, bu deneyimin gerçeklik tarafından ele geçirilmesine razı değildim. Evlilik fikri ve gerçekliğinde, gerçeğe bu dönüşü dayatacak olan şeyi ta içimden reddediyordum. Kendimi bildim bileli, hep var olmamaya çalışmıştım. Varoluş sorumluluğumu

üstleneyim diye yıllarca uğraşmak zorunda kaldın. Ve bu uğraş, buna çok inanıyorum, hiç son bulmadı.

Evlilik karşısındaki tereddüdümü açıklamanın daha birçok başka şekli var. Bu tereddüt, onu makul kılan teorik, ideolojik boyutlara sahip. Ama bunların ilki, demin özetlediğim gerekçe oldu.

Evlenmek için gereken idari başvuruları coşkusuzca gerçekleştiriyordum anlayacağın. Senin kafanda bu evliliğin birlikteliğimizin yasallaştırılması, toplumsallaştırılmasıyla hiçbir ilgisinin bulunmadığını anlamalıydım. Gerçek anlamda birlikte olduğumuz, her birimizin diğerine dürüstlüğünü, bağlılığını ve sevgisini vaat ettiği bu ömür boyu sözleşmeyi seninle imzalamaya hazır olduğum anlamına gelmeliydi sadece. Sen daima bu sözleşmeye sadık oldun. Ama ben sadık kalacağımı bildiğim halde sen bundan emin değildin. Tereddütlerim, suskunluklarım senin şüphelerini beslemekteydi. Ta ki bana sakin sakin, karar vermemi daha fazla beklemek istemediğini söylediğin o yaz gününe kadar. Hayatımı seninle kurmak istemememi anlayışla karşılayabilirdin. Bu durumda, aşkımız kavgalar ve ihanetlerle yıpranmadan önce benden ayrılmayı tercih ediyordun. "Erkekler ilişkiyi bitirmeyi beceremiyorlar" diyordun. "Kadınlar ayrılığın kesin olmasını tercih ediyorlar." En iyisi, ne istediğime karar verene kadar bana zaman tanımak üzere bir ay ayrı kalmamızı öneriyordun.

O anda, hiçbir düşünme süresine ihtiyacım olmadığını, gitmene izin verirsem seni hep özleyeceğimi anladım. Tüm varlığımla sevebildiğim, aramızda derin bir yankılaşım olduğunu hissettiğim ilk kadındın sen;

kısacası, benim ilk gerçek aşkımdın. Seni gerçekten sevemezsem kimseyi sevemezdim. Söylemeyi asla beceremeyeceğimi sandığım kelimeleri buldum; sonsuza kadar birlikte olma isteğimi dile getiren kelimelerdi bunlar.

İki gün sonra, büyük bir çiftlik arazisine sahip olan arkadaşlarının yanına gittin. Savaşın ertesinde onlarda kalmıştım. O dönemde, senin *nursery rime*'lerinde olduğu gibi, nereye gitsen peşini bırakmayan bir kuzuyu biberonla besleyip büyütmüştün. Hayvanların sana verdiği mutluluğu, sana âşık olan arazi sahibini düşündüm ve "Avrupa"dan döndükten sonra onunla evlenmeyi kabul edeceğine inandım.

Geri döneceğine dair bana söz vermiştin ama içim tam anlamıyla rahat değildi. Hayatını bensiz, benimle olduğundan daha kolay kurabilirdin. Dünyada kendine yer edinmek için kimseye ihtiyacın yoktu. Doğal bir güce, ilişki kurma ve düzenleme yeteneğine sahiptin; mizah duygun vardı; rahattın ve her durumda başkalarını da rahat ettiriyordun; yakınlaştığın insanların hemen sırdaşı oluyor ve onlara yol gösteriyordun. Başkalarının sorunlarını şaşırtıcı bir çabuklukla seziyor ve kendilerini açıkça görmelerine yardım ediyordun. Londra'da haftada bir sterlin ile yaşayan savaş dulu çok yaşlı bir hanım aracılığıyla sana her gün mektup yolluyordum. Bu yaşlı hanımı çok seviyordun. Mektuplarım sevgi doluydu. Yolumu bulmak için sana ihtiyacım olduğunun, senden başkasını sevemeyeceğimin farkındaydım.

Yoksunluğumu paylaşmak üzere yaz sonuna doğru geri döndün. Benim asla beceremediğim kadar kolayca Lozan yaşamının içinde yer aldın. Ben eski edebiyat öğrencilerine ait bir derneğin üyeleriyle görüşüyordum esas olarak. Bir iki ayın sonunda senin arkadaş çevren –ve sana hayranlık duyan kız arkadaş çevren– benimkinden daha genişti. Charles Apothéloz tarafından kurulmuş bir tiyatro kumpanyasına mensuptun. Topluluk, *Les Faux Nez* adıyla anılıyordu, Sartre'ın 1947'de *La Revue du cinéma*'da yayımlanan bir senaryosundan yola çıkarak "Apoth"un kaleme aldığı bir oyunun adıydı bu. Bu oyunun provalarına katılıyordun, Lozan ve Montreux'de üç temsilde oynadın.

Tiyatro sayesinde, kuşkusuz benim sayemde olacağından daha hızlı gelişme kaydettin Fransızca konusunda. Bir kitabın en az otuz sayfasını ezbere öğrenmeye dayanan bir Alman yöntemini kullanmanı istiyordum. Camus'nün *Yabancı*'sını seçmiştik, kitap şöyle başlıyordu: "Annem bugün öldü. Belki de dün. Yaşlılar evinden bir telgraf aldım: 'Anneniz vefat etti. Cenaze töreni yarın. Saygılarımızla.'" Bu ilk sayfa, bugün ezbere okuduğumuzda hâlâ bizi güldürüyor.

Kısa zamanda, benden daha çok para kazanmayı başardın: önce İngilizce dersleri, sonra kör olmuş İngiliz bir kadın yazarın sekreterliği sayesinde. Ona okunacak şeyleri okuyordun, sana mektuplarını yazdırıyordu, öğleden sonraları bir saat, koluna girerek onu dolaştırıyordun. Geçinmemiz için gereken miktarın yarısını –elbette kaçak olarak– ödüyordu sana. Saat sekizde işe başlıyordun ve öğle yemeği için geri

döndüğünde ben yataktan yeni kalkmış oluyordum. Gecenin birine ya da üçüne kadar yazıyordum. Hiç itiraz etmedin. Başkalarıyla kişisel ilişkileri ontolojik bir hiyerarşiye göre sınıflaması gereken, Deneme'nin ikinci cildindeydim. Aşk konusunda (Sartre bu konuya *Varlık ve Hiçlik*'te aşağı yukarı otuz sayfa ayırmıştı) çok zorlandım; çünkü insanın neden sevdiğini ve neden herkes bir yana, sadece o belirli kişi tarafından sevilmek istediğini felsefi olarak açıklamak imkânsız.

O zamanlar, yaşamakta olduğum deneyimde bu soruya cevap aramaya çalışmadım. Burda yaptığım gibi, aşkımızın dayanağının ne olduğunu bulup çıkarmadım. Ne de, birbirimizin bedeninden –beden dediğim zaman şunu unutmuyorum ki, Sartre'da olduğu gibi Merleau-Ponty'de de "ruh beden*dir*– aldığımız zevkteki daima vaat edilen ve daima geçici çakışmanın hem acı verici hem de tadına doyulmaz biçimde aklımızdan çıkmaması gerçeğinin, köklerini çocukluktan alan temel deneyimlerden –daima ideal ölçü olarak yer edecek bir sesin, bir kokunun, bir ten renginin, bir davranış ya da varoluş biçiminin bende yankılanmasını sağlayabileceği duyguların başlangıçtaki ilk keşfinden– kaynaklandığını düşündüm. Mesele şu: Aşk tutkusu, ötekiyle ve yalnız onunla, ruh ve beden olarak yankılaşıma girmenin bir biçimidir. Felsefenin berisinde ve ötesindeyiz.

Zorluk yıllarımız 1949 yazında geçici olarak son buldu. Çünkü ikimiz de "Citoyens du monde"* için çalışıyor, Lozan sokaklarında onların gazeteleri-

* 1949 yılında kurulan "Dünyu Vatandaşları" örgütü. (y.h.n.)

nin satışını yapıyorduk; vicdani ret yüzünden hapis yatmış olan uluslararası sekreterleri, Paris'te kendi sekreterliğini yapmamı teklif etti bana: Sekreterin sekreteri olacaktım. Hayatımda ilk defa, normal bir ücretle işe alındım. Paris'i seninle birlikte keşfettik. Tıpkı sonradan girdiğim her işte olduğu gibi, yapmam gereken çalışmada sen de bir sorumluluk üstleniyordun. Sık sık büroya gelerek, bekleyip duran on binlerce mektubun ayıklanmasına ve sınıflandırılmasına yardım ediyor, İngilizce genelgelerin kaleme alınmasına katkıda bulunuyordun. Büroyu ziyaret etmeye gelen yabancılarla dostluk kuruyor, onları yemeğe davet ediyorduk. Artık yalnız özel hayatımızda değil, kamusal alanda ortak bir faaliyette de birleşmiştik.

Yalnız, akşamın saat onunda Deneme'nin başına oturuyor, sabahın ikisine, üçüne kadar çalışıyordum. Saat üçte, *"Come to bed"* diyordun. Ben, *"I am coming"* diye cevap veriyordum ve sen, *"Don't be coming, come!"** diye sesleniyordun. Sesinde hiçbir sitem yoktu. İhtiyacım olan tüm zamanı bana tanıyıp, aynı zamanda beni istemen hoşuma gidiyordu.

Yazmadan yaşayamayan biriyle hayatını birleştirdiğini söylüyor ve yazar olmak isteyen insanın yalnız kalabilmeye, günün ve gecenin her saatinde not almaya ihtiyaç duyduğunu; dil üzerine çalışmasının, kalemi bir kenara koyduktan sonra da pekâlâ devam ettiğini ve hiç beklenmedik bir anda, mesela bir yemeğin ya da bir sohbetin tam ortasında onu tümüy-

* "Yatağa gel." "Geliyorum." "Geliyorum deme, gel!" (ç.n.)

le meşgul edebileceğini biliyordun. "Keşke kafandan nelerin geçtiğini bilebilseydim" derdin bazen, dalıp gittiğim uzun sessizlikler karşısında. Ama kendin de aynı yoldan geçtiğin için biliyordun aslında: en anlaşılır kuruluşunu arayan bir kelime akışı; durmadan değiştirilip düzeltilen cümle parçacıkları; bir parola ya da bir simge onları hafızaya kaydetmeyi başaramazsa akılda kalmama tehlikesi gösteren oluşum halindeki düşünceler. Bir yazarı sevmek, onun yazmasını sevmektir, diyordun. "Öyleyse yaz!"

Deneme'yi bitirmek için bana daha altı yıl gerekeceği aklımızdan bile geçmiyordu. Eğer bilseydim sebat eder miydim? "Bundan eminim" diyorsun. Yazarın asıl amacı yazdığı *şey* değildir. Asıl amacı yazmaktır. Yazmak, yani insanın, gerekirse, edebi birikim yapmak üzere dünyadan ve kendisinden uzaklaşması. Ele alınan "konu" sorunu ancak ikinci planda gelir. Konu, metin üretiminin zorunlu, zorunlu olarak olağan koşuludur. Yazmaya izin verdiği sürece, hangi konu olursa olsun iyidir. 1946'ya kadar altı yıl boyunca bir "günlük" tutuyordum. Kaygıdan kurtulmak için yazmaktaydım. Ne olursa olsun. Bir yazıcıydım. Yazma ihtiyacı, bu ihtiyacın tasarı halinde düzenlenmesini sağlayan ve gerektiren bir konuyla desteklendiği zaman, yazıcı yazara dönüşecektir. Hayatını hiçbir şeyi tamamlamayıp, hiçbir şeyi yayımlamadan, yazmakla geçiren milyonlarca kişi var. Sen kendin de bu yoldan geçmiştin. Benim tasarımı sürekli olarak koruman gerektiğini ta en başından biliyordun.

1949 sonbaharı başında evlendik. Hakkımız olan izni istemek aklımıza bile gelmedi. Sanırım maaşım açıklanmamıştı. Citoyens du monde'daki işimin geçici olduğunu düşünerek, asgari ücret dışındaki kazancımızı tasarruf amacıyla bir kenara koyuyorduk.

1950 ilkbaharında Citoyens du monde işime son verince sadece şöyle dedin: "Onlar olmadan da başımızın çaresine bakarız." Zorluklar içinde geçen uzun bir yılı neredeyse neşeyle karşıladın. Birlikteliğimizin, üzerinde kurulduğu kayaydın sen. Ufak tefek işler bulmayı nasıl becerdin bilmiyorum. Sabahları Grande Chaumière'de model olarak poz veriyordun. Sosyal sigortalardan emekli, amatör bir ressam portreni yapmak için günde iki saat poz verdiriyordu sana. İngilizce dersi vermek üzere öğrenciler buldun. Citoyens du monde'dayken para yardımında bulunduğumuz bir İtalyan, eski evrakların toplanması amacıyla beş altı kişiyle birlikte sana iş verdi.

Düzenlediğin birer haftalık gezilerde İngiliz öğrenci gruplarına rehberlik yaptın. Invalides'de* Fransa'nın Napoléon'a derin bir saygı duyduğunu keşfetmek onları hep şaşırttı. Onlar için Napoléon, Wellington tarafından yenilgiye uğratılan ve bir İngiliz adasına sürgüne yollanan bir diktatördü sadece. Onlara açıklamalarda bulunuyordun. Birçok öğretmen ve öğrenci yıllarca sana yazmaya devam etti. Her yaptığın şeyde kendini var ediyordun. Zorluklar seni derhal harekete geçiriyor, beni ise çöküntüye sürüklüyordu.

* Sakatları barındırmak amacıyla XIV. Louis tarafından Paris'te kurulan düşkünler yurdu. (ç.n.)

O sıralarda mı, önce mi, yoksa sonra mıydı? Her halü kârda yaz mevsimindeydik, binanın avlusunda kırlangıçların havada yaptıkları akrobasiyi hayranlıkla seyrediyorduk ve sen şöyle demiştin: "Bunca az sorumluluk için ne büyük özgürlük!" Öğle yemeğinde bana, "Üç gündür benimle tek kelime konuşmadığının farkında mısın?" dedin. Merak ediyorum, tek başına yaşıyor olsaydın, kendini benimle olduğundan daha mı az yalnız hissederdin acaba?

O sıralarda, karamsarlığımın sebeplerini sana hiç anlatmadım. Utanmış olmalıyım. Senin güvenli haline, geleceğe olan inancına, beliren mutluluk anlarını yakalama yeteneğine hayrandım. Bir gün Saint-Germain Meydanı'ndaki parkta Betty'yle oturup, öğle yemeği olarak sadece koca bir külah kiraz yemen hoşuma gitti. Senin benden daha çok arkadaşın vardı. Benim için zorluklar kaygı verici bir çehreye sahipti. Oturma iznim geçiciydi ve bu izin süresini uzattırmak için bir işim olması gerekiyordu. Bir kimya şirketinin, belge toplayarak bunları tercüme edecek bir eleman aradığı Pantin'e gittim; ama bu iş için fazla nitelikliydim. Bir sigorta acenteleri toplantısında bulundum ama iş kapı kapı dolaşmayı ve yoksul insanları bir sözleşme imzalamaya ikna etmek için dil dökmeyi gerektiriyordu. Sartre'ın araya girmesiyle, Marcel Duhamel'den bir Kara Dizi çevirmek için izin kopardım; ama bu sadece altı haftalık bir işti, devamı yoktu. Unesco'nun Almanca çevirmen sınavına girerek, otuz kadar aday arasında ikinci oldum. Her ay Unesco'ya gidip, ne tür olursa olsun açıkta bir iş olup olmadığına bakıyordum. Yoktu. İnsanın "arka"sı

olmadan bir yere varamayacağını keşfediyordum ama bizim hiç arkamız yoktu. Entelektüel çevreden kimseyle temasım olmadığı gibi, o dönemde zengin olan felsefi muhayyilemin ürünü düşüncelerimi paylaşacak kimse de yoktu. Güç bir durum içindeydim. Senin güvenin beni teselli etse de içimi rahatlatmıyordu. Nihayet, Unesco'da kurduğum temas sayesinde, Hindistan Büyükelçiliği'nde askeri ataşe sekreteri olarak geçici bir iş buldum. Günde iki saat askeri ataşenin kızlarına ders veriyor, Avrupa'da güç dengesi üzerine raporlar hazırlıyordum; ataşe bu raporları, üzerlerinde hiçbir değişiklik yapmadan kendi hükümetine yolluyordu. Bu en azından yeteneğimin bir kısmını açığa çıkarma fırsatı sağlıyordu bana. Sana layık olmadığım, senin daha iyisini hak ettiğin duygusu içindeydim.

Bu zorluk dönemi 1951 ilkbaharında son buldu. Sık sık görüştüğümüz Amerikalı dostumuz Jane'in bizimle tanıştırdığı ünlü bir gazeteci sayesinde, tam benim için biçilmiş kaftan denecek bir iş buldum: Bir akşam gazetesi olan *Paris-Presse*'in her gün bir tam sayfa ayıracağı yabancı basın haberleriyle uğraşacaktım. Yazı işleri, Croissant Sokağı'nda. Jean Jaurès'in öldürüldüğü kafenin hemen yanındaki harap bir binadaydı.

"Basın sayfası"na her gün yaklaşık kırk adet gazete ya da haftalık yayın geliyordu: en ciddisinden en içi boş olanına kadar bütün İngiliz yayınları; iki kilo kâğıdının, tek göz odamızı ısıtan küçük sac sobayı beslediği tüm Amerikan dergileriyle üç tane günlük Amerikan gazetesi; Alman, İsviçre, Belçika yayınları; ayrıca iki tane

günlük İtalyan gazetesi. Bu belge yığınını kullanmak üzere sadece iki gazeteciydik. Böylece çabucak bu büronun esas yazarı durumuna geldim. Sen sık sık yazı işlerine geliyor, İngilizce yayınların önemli bir kısmını inceliyor, başyazıları kesip sınıflandırıyordun. Zarafetin ve İngiliz nüktedanlığın, şeflerin nezdinde saygınlığımı artırıyordu. Neredeyse bütün ülkeler ve tekno-bilimsel, tıbbi, askeri konular da dahil hemen hemen her şey üzerine gazetecilikle ilgili ansiklopedik bir birikime sahip oluyordum. Her geçen gün daha da beslediğin on kadar dosya sayesinde, aşağı yukarı her şeye ve herhangi bir konuya dair olmak üzere, gazetenin bir tam sayfasını bir gecede kaleme alabiliyordum.

Sonraki otuz yıl boyunca, 1951'den başlayarak bir araya getirdiğin belgeleri güncelleştirmeyi, zenginleştirmeyi, düzenlemeyi sürdürdün. Bu belgeler 1955'te *L'Express*'te, 1964'te *Le Nouvel Observateur*'de hep elimin altında oldu. Sonraki işverenlerim senden vazgeçemeyeceğimi biliyorlardı.

Ortak yaşam alanımız daha önce, benim bu gazetede işe başlamamdan sonra olduğu kadar geniş olmamıştı hiç. Birbirimizi tamamlıyorduk. Tam zamanlı "basın sayfası" dışında, yarım zamanlı olarak yabancı bürosunda çalışıyordum. Bu işte tam anlamıyla "kendi evim"deydim: Başka yerde konum almam, yalnızca çevreme ve kendisi için yazdığım topluma yabancı olan şeyle ilgilenmem, kendimi namevcut göstermemden ibaretti iş. Dünyaya yabancı bir bakış geliştiriyor, olaylar karşısında kendimi geri çekmeyi ve düşüncelerimi olaylar vasıtasıyla dile getirmeyi öğreniyordum.

Nesnelliğin hilelerini öğreniyordum. Kendi yerimde var olmadıkça, kendi yerimi buluyordum. Deneme'ye sadece akşamın onundan gece yarısına kadar ve hafta sonları vakit ayırır olmuştum.

Lozan'da tanıştığımız bir hanım arkadaşımızın üç yıldır bize tahsis ettiği Saint-Pères Sokağı'ndaki odadan ayrılmak zorunda kalmasaydık, daha mutlu bir dönem olabilirdi bu. Bula bula, XI. Bölge'deki bir binada, birbirinden sahanlıkla ayrılmış, kırma tavanlı iki küçük oda bulduk yalnızca. O zamana kadar yoksulluk içinde yaşamış olsak da, asla çirkinlik içinde yaşamamıştık. Daha çok para kazanılsa bile, Saint-Maur Sokağı'nda, Saint-Germain-des-Près'ye göre daha yoksul olunduğunu keşfettik. Bu mahallede sürgünde olduğumuz duygusu içindeydin. Gazeteye gelmediğin zaman, yapayalnız kalıyordun. Metroya tam yarım saatlik mesafede olan arkadaşlarını daha seyrek görür olmuştun. Evden dışarıya çıktığında, nereye gidersen git, sadece ıssız sokaklar, köhnemiş dükkânlarla karşılaşıyor, hüzünleniyordun.

İki üç yıl süren bu sürgün hayatından sonra, mutlu bir döneme girdik. *L'Express*'te işe başlamıştım. Senin dosyalamış olduğun belgeler işimde bana bir üstünlük sağladı. Bununla ilgili net bir anı var aklımda:

L'Express Mendès France'ın 1955-56 seçim kampanyasını desteklemek için günlük hale gelmişti. Dergi tekrar haftalık olunca, benim de aralarında olduğum günlük yayının gazetecileri, yeni biçimlenmenin ilk sayılarında kendilerini kanıtlayamazlarsa

bünyeden dışlanacaklardı. Üç yıl önce Eisenhower'ın Amerikan ve Sovyet halklarını yakınlaştıran tüm olguları ortaya koyduğu bir konuşmadan alıntı yaparak, barış içinde bir arada yaşama üzerine bir makale yazdığımı hatırlıyorum. O dönemde *L'Express*'te hiç kimse makalelerinin altına imzasını koymuyordu. JJSS* benim makalemi türünün bir örneği olarak gösterdi ve düşüncesini şöyle noktaladı: "İşte iyi bir belgelemenin önemini bilen biri." Sen ve ben ayrılmaz ikili olarak ün yapmıştık. "Birbirlerine karşı saplantı derecesinde özenliler" yazacaktı daha sonraları Jean Daniel. Bu aynı haftalarda Deneme'yi tamamlamayı başardım ve birkaç gün sonra Bac Sokağı'nda, kötü durumda da olsa şaşılacak kadar düşük bir fiyata küçük bir daire bulduk. Umut etmiş olduğumuz ne varsa gerçekleşmek üzereydi.

Kendisine teslim ettiğim koca kâğıt yığınını Sartre'ın nasıl karşıladığını başka yerde anlattım. Ta en başından beri bildiğim şeyi o zaman anladım: Tavsiye eden Sartre bile olsa ("Benim gücümü abartıyorsunuz" demişti) bu metin yayıncı bulamayacaktı. Karamsarlığa kapılışıma, sonra da gözü kapalı öne atılışıma tanık oldun: Yeni bir kitabın başlangıcı olacak yıkıcı bir özeleştiri kaleme almaya koyuldum.

Kendi kendime, beni tanıdığından beridir uğruna her şeyi ikinci plana attığım bir çalışmada başarısızlığa uğramama nasıl katlanabildiğini düşündüm. Ve işte, bu yükten kurtulmak için, Tanrı bilir beni daha ne kadar meşgul edecek yeni bir girişime gözü kapalı

* Jean-Jacques Servan-Schreiber: 1924'te doğup 2006'da ölen Fransız gazeteci, denemeci ve siyaset adamı. İsminin baş harfleriyle anılır. (ç.n.)

atılmaktaydım. Ama sen ne kaygı ne sabırsızlık gösteriyordun. Tekrar tekrar, "Yazmak, senin hayatın. Yaz öyleyse" diyordun. Sanki senin yeteneğin, beni kendi yeteneğimde teşvik etmekti.

Hayatımız değişti. Küçük dairemiz ziyaretçileri çekmekteydi. Senin, akşamüstleri bir viski içmeye gelen kendi arkadaşların vardı. Haftada birkaç kere akşam ya da öğle yemekleri ayarlıyordun. Arzın merkezinde oturuyorduk. Temasta bulunduklarımız, bilgi aldığımız insanlar, dostlarımız arasındaki fark ortadan kalkıyordu. Yugoslav bir diplomat olan Branko aynı anda tüm bu saydıklarımdı. İşe Opéra Caddesi'ndeki Yugoslav Haber Alma Merkezi sorumlusu olarak başlamış, sonunda büyükelçiliğin birinci sekreteri olmuştu.

Onun sayesinde, çok önemli bazı Fransız ve yabancı aydınlarla tanıştık.

Senin kendi çevren, kendi hayatın vardı, yine de benim hayatımı tamamen paylaşıyordun. Castor,* Sartre ve *Les Temps modernes* "aile"siyle yediğimiz ilk yılbaşı yemeğimizde, Sartre sana büyük bir ilgiyle sataştı ve sen bu dünyanın büyüklerine karşı sergilediğin saygısız rahatlıkla ona cevap verdiğinde, Sartre'ın yüzünde neşe okunuyordu. Bu vesileyle mi, yoksa daha mı sonra bilmiyorum, Sartre'ın dostlarından biri beni ciddiyetle uyardı: "G.'ciğim, dikkat et. Karın hiç olmadığı kadar güzel. Eğer ona kur yapmaya karar verirsem, da-ya-nılmaz olurum."

Tam anlamıyla kendin oluşun Bac Sokağı döneminde gerçekleşti. Küçük İngiliz bakire sesin (başkalarının

* Simone de Beauvoir'ın lakabı. (ç.n.)

yanı sıra Jane Birkin'in de geliştirmekten vazgeçmediği ses) ağırbaşlı ve pes bir sese dönüştü. Yüzümü gömmeyi sevdiğim harika saçlarını kısalttın. Konuşmanda bir parça İngiliz vurgusu kaldı yalnızca. Beckett, Sarraute, Butor, Calvino, Pavese okuyordun. Collège de France'ta Claude Lévi-Strauss'un derslerini izliyordun. Almanca öğrenmek istedin ve gerekli kitapları aldın. Sana bu konuda engel oldum. "Bu dilin tek kelimesini öğrenmeni istemiyorum" dedim. "Hiçbir zaman Almanca konuşmayacağım." Bir *Austrian Jew*'un bu tavrını anlayabiliyordun.

Fransa'da ve dış ülkelerde gerçekleştirdiğim röportajların aşağı yukarı hepsini birlikte yaptık. Kendi sınırlarımın farkına varmamı sağladın. Grenoble'da Mendès France'la geçen üç gün bana ders olmuştu, bunu hiç unutmadım. Bizim ilk röportajlarımızdan biriydi bu. Mendès'le yemek yemiş, onunla birlikte arkadaşlarını ziyaret etmiş, şehrin ileri gelenleriyle yaptığı görüşmelerde hazır bulunmuştuk. Bu görüşmelere paralel olarak, Grenoble'lu büyük patronların tam olarak "ulusun can alıcı gücü"nü temsil etmediğini düşünen C.F.D.T.* militanlarıyla da görüşeceğimi biliyordun. Ben röportajımı yollamadan önce Mendès'in onu okuması için çok ısrar ettin. Sana bu yüzden minnettar oldu. "Eğer bunu yayımlarsanız" dedi, "bu şehirde bir daha dışarıya adım atamam." Sinirlenmiş olmaktan çok keyiflenmiş gibi görünüyordu; bulunduğum yaşta ve yerde, siyasi gerçekler anlamında radikalizmi tercih etmemi normal buluyordu.

* Confédération française démocratique du travail / Fransız Demokratik Emek Konfederasyonu. (ç.n.)

Siyasi kavrayışının benimkine göre daha gelişkin olduğunu o gün anladım. Gerçekliği yorumlayış biçimime denk düşmediği için gözümden kaçan gerçekleri sen fark ediyordun. Biraz daha mütevazı oldum. Teslim etmeden önce makalelerimi ve kitap metinlerimi sana okutma alışkanlığı edindim. Senin eleştirilerine önem veriyor, bir yandan da, "Neden sen hep haklı olmak zorundasın!" diye homurdanıyordum.

Üzerinde birlikteliğimizin kurulmakta olduğu temel bu yıllar esnasında değişti. İlişkimiz, benim gerçeklikle olan ilişkimin süzüldüğü filtre oldu. İlişkimizde bir yön değişikliği gerçekleşti. Benim tartışmaya fırsat tanımayan yanımın seni sindirmesini uzun süre sineye çekmiştin; bu tutumumun, teorik bilgiye hâkim olmamandan kaynaklandığını düşünüyordun. Yavaş yavaş, etki altında kalmayı reddetmeye başladın. Dahası, teorik yapılara ve özellikle de istatistiklere isyan ediyordun. Bunlar ancak yorumlar vasıtasıyla bir anlam kazandığı için, diyordun, o ölçüde de kesinlikten yoksundur. Oysa yorum, istatistiğin gücünü borçlu olduğunu iddia ettiği matematiksek kesinliğe talip olamaz. Benimse düşüncemi yapılandırmak için teoriye ihtiyacım vardı ve yapılanmamış bir düşüncenin her an ampirizme ve anlamsızlığa gömüleceğini söyleyerek sana karşı çıkıyordum. Sen de, teorinin daima, gerçeğin değişken karmaşıklığını algılamamızı engelleyen bir prangaya dönüşme tehlikesi barındırdığı cevabını veriyordun. Defalarca bu tür tartışmalarımız oldu ve her seferinde diğerinin vereceği cevabı peşinen biliyorduk. Sonuç olarak bu tartışmalar oyunun kuralıydı. Ama sen

bu oyunda iyiydin. Sezgi ve duygusallık olmaksızın ne zekânın ne de kavrayışın olabileceğini bilmek için bilişsel bilimlere ihtiyacın yoktu. Yargıların sarsılmaz bir biçimde, iletilebilir ama ispatlanabilir olmayan yaşanmış gerçeklikleri temelinde haklılık kazanıyordu. Bu yargıların gücü –etiği diyelim– kendisini kabul ettirmek için tartışmaya gerek duymaz. Oysaki teorik yargının gücü, karşıdaki kişi tartışmayla ikna edilemezse çöker. Benim, "Neden sen hep haklı olmak zorundasın" sözümün başka anlamı yoktu. Sanırım, ben senin yargına, senin benim yargıma duyduğundan daha fazla ihtiyaç duyuyordum.

"Bac Sokağı" dönemimiz on yıl sürdü. O dönemi tekrar anlatmak değil ama anlamını ortaya koymak istiyorum: bir yandan faaliyetlerimizde giderek artan bir paylaşım, öte yandan birbirimizle ilgili karşılıklı imgelerimizde giderek artan bir farklılaşma. Bu eğilim daha sonraları da kendini göstermeyi sürdürdü. Sen daima benden daha yetişkin oldun ve ben de zamanla daha yetişkin bir insana dönüşüyordum. Benim bakışımda bir çocuk "masumiyet"i görüyordun; buna "nahiflik" diyebilirdin. Sen, doktrin, teori, düşünce sistemleri denen psişik protezler olmadan gelişmeni sürdürmekteydin. Benimse, entelektüel dünyada yerimi almak için, tartışmaya açmak zorunda olsam da bu protezlere ihtiyacım vardı. *Le Traître*'in dörtte üçünü ve sonraki üç denemeyi Bac Sokağı'nda kaleme aldım.

Le Traître, 1958'de, metni teslim etmemden on sekiz ay sonra yayımlandı. Metni, Seuil'e vereli ancak

yirmi dört saat olmuştu ki Francis Jeanson'dan bir telefon aldın, sana şöyle soruyordu: "Şimdi ne yapıyor?" "Yazmayı sürdürüyor" demiştin. Jeanson'un bu metni yayımlamaya kararlı olduğunu anlamıştın.

Yazdıkça bu kitabın beni dönüştürdüğünü söyledin sık sık. "Onu bitirdiğinde aynı insan değildin." Bence yanılıyordun. Benim değişmemi sağlayan onu yazmak değildi; yayımlanabilir bir metin ortaya koymak ve onun yayımlandığını görmekti. Kitabın yayımlanması benim konumumu değiştirdi. Bana dünyada bir yer sağladı, düşündüğüm şeye bir gerçeklik kazandırdı; kendimi yeniden tanımlamaya ve ne başkalarının gözündeki imgemin ne de nesnel gerçekliği sayesinde benden başka bir şeye dönüşmüş bir ürünün tutsağı haline gelmemem için beni sürekli olarak kendimi aşmaya zorlayan, isteklerimin ötesinde bir gerçeklikti bu. Edebiyatın büyüsü: Kendimi, var olmayı reddedişim çerçevesinde tanımladığım, *ifade ettiğim* ölçüde beni varoluşa dahil etmekteydi. Bu kitap benim reddimin ürünüydü, bizatihi bu ret *idi* ve yayımlanması, bu reddedişte ayak dirememi engelliyordu. Ummuş olduğum ve sadece kitabın yayımlanması sayesinde elde edebileceğim şey tam olarak şuydu: sorumluluğumu sırf irademle başaramayacağım kadar ileri taşımak ve kendime sorular sormak, tek başıma tanımlamadığım hedefleri izlemek zorunda olmak.

Demek ki kitap, onun geliştirilme çalışmaları sayesinde etkili olmayacaktı. Karşıma, ilk başta öngörmediğim olanaklar ve ilişkiler çıkardığı ölçüde giderek etkili hale gelecekti. Bana öyle geliyor ki, 1959'da, JJSS

bende siyasi-ekonomik yetenekler keşfettiğinde etkili hale gelecekti: Artık sadece *yabancı*'yla meşgul olmak zorunda değildim. Yazma faaliyeti, başkalarında mevcut olma sorumluluğunu ve maddi gerçekliklerin ağırlığını üstlenebilir. *Le Vieillissement* [Yaşlılık] benim, yeniyetmeliğe elvedam; Deleuze-Guattari'nin "arzunun sınırlanmaması" diyeceği ve Georges Bataille'ın "olanaklının her şey oluşu" dediği, her karara sadece belirsiz bir retle yaklaşılması –Hiçbir şey olmama isteği Her Şey olma isteğiyle karışır– anlamına gelen şeyden vazgeçişim olacaktı. *Le Vieillissement*'ın sonunda şu öz-teşvik yer alıyor: "İnsan sona gelmiş olduğunu kabul etmeli: başka hiçbir yerde değil burda olduğunu, başka bir şeyi değil bunu yaptığını, asla ya da daima değil şimdi yapmakta olduğunu (...) sadece bu yaşama sahip olduğunu kabul etmeli."

1958 ya da 59'a kadar, *Le Traître*'i yazarken, "Hiçbir Şey, hiç, tamamen kendi içimde olma, nesnelleştirilebilir ve tanımlanabilir olmama" arzumun ortadan kalkmadığının farkındaydım. "Kendi hakkımdaki bu düşünce, (var olmayışa dair) temel seçimi ister istemez haklı çıkarıyor ve devam ettiriyordu, dolayısıyla (bu seçimi) değiştirmeyi umut edemezdi" diye yazacak kadar farkındaydım. Bunun sebebi yalnızca bu düşüncenin beni bağlamaması değil, *benim ona* gerçek anlamda bağlı olmamamdı aynı zamanda. Kendimle işbirliğinden –kendime dalkavukluk yapmaktan– kaçınmak için yazarken üçüncü şahıs kullanmaya karar vermiştim. Üçüncü şahıs beni kendimden

belli bir mesafede tutuyor, kendi var olma ve hareket etme biçimimin neredeyse klinik bir portresini tarafsız, şifreli bir dilde oluşturmama izin veriyordu. Bu portre genellikle acımasızdı ve alay yüklüydü. Dalkavukluk tuzağından kaçıyor ama başka bir tuzağa düşüyordum: Tatmini özeleştirinin acımasızlığında buluyordum. Gördüğü şeye yabancı, görünmez katıksız bakıştım. Kendime dair anlamayı başardığım şeyi kendimin bilgisine dönüştürüyor ve bunu yaparken de Öteki olarak tanıdığım bu benle asla çakışmıyordum. Bu girişim durmadan şunu iddia ediyordu: "Bakın, olduğum kişiden nasıl da üstünüm." Sana bütün bunları açıklamaya ihtiyaç duyuyorum; çünkü bu tutum birçok şeyi aydınlığa kavuşturuyor.

Le Traître'in provalarını sadece üstünkörü okudum. Kitap haline gelen hiçbir metnimi asla tekrar okumadım. "Kitabım" ifadesinden nefret ederim: Bir öznenin, kendisi bir Öteki olduğu ölçüde başkalarının ona atfettiği niteliklerle donanmasını sağlayan bir övüngenliğin özelliğini görürüm bunda. Kitap artık "benim düşüncem" değildir; çünkü başkalarına ait bir dünyanın nesnesi haline gelmiş ve benden çıkmıştır. *Le Traître*'i kaleme alırken, tam olarak istediğim, "bir kitap yazma"maktı. Bir incelemenin sonucunu ortaya koymak değil; ama gerçekleşmekte olan bu incelemenin kendisini, doğuş halindeki keşifleri, başarısızlıkları, yanlış sürülen izleri, bir yöntemi hiç tamamlanmayacak biçimde el yordamıyla geliştirmesi eşliğinde kaleme almak istiyordum. Şunun farkındaydım ki "her şey söylenmiş olduğunda, her şey hâlâ söylenmek için kalır,

her şey hâlâ söylenmek için kalacaktır daima" –başka bir deyişle, *söylenmemiş* olanı önemli kılan *söz*dür–, bu yüzden, yazmış olduğum şey daha sonra yazabilecek olduklarımdan çok daha az ilgilendiriyordu beni.

İnceleme aslında ikinci bölümle son buluyor. Daha üçüncü bölümden önce, neyle karşılaşacağını ve nasıl bir sonuca bağlayacağımı *çok iyi* biliyorum. Maurice Blanchot, uzun makalesinde buna dikkat çekmişti: Sonuç ("Ben" bölümü), daha ilk bölümde yer alan teşhise tutarlı, bütünleyici bir biçim veriyor yalnızca. Hiçbir keşif sunmuyor. Üçüncü ve dördüncü bölümler, onları geliştirecek bir sonraki eseri haber veren temalarla, düşüncelerle işgal edilmiş.

Konu dışı görüşlerle aşırı yüklü olan "Sen" başlıklı bölüm bunun ceremesini çekmiş. *Le Traître* Folio yayınlarından çıktıktan sonra bunu büyük bir üzüntüyle keşfettim. Sırf yirmi yıl önce Verso'daki İngilizce baskısı için "Sen" bölümünden çıkardığım dokuz on sayfayı tekrar eklemek için provalara şöyle bir bakmıştım. Çıkarılan bu sayfalarda esas olarak, Romain Rolland'la bir polemik ve küçük yazı karakterli dört tam sayfayı kaplayan koca bir "dipnot" yer alıyordu. Felsefe ve devrim üzerine olan bu konu dışı görüşler, "(benim) kişisel çatışmaları bir Çatışma simgesine taşıma biçimi"min; "içindeki her şeyin, bir genel düşüncenin önemsiz açıklamalarından başka bir şey olmadığı düşünceler krallığına kaçış(ım)"ın sergilenişine dahil edilmişti. Bu tutumu açıklamak beni aynı tutumda ayak diremekten zerre kadar alıkoymuyordu. Bölümün devamı, bunun nerdeyse karikatürsü örneklerini veriyor.

Bölüm, hayatımın önemli dönüm noktasını göstermeliydi. Sana olan aşkımın, daha da önemlisi, seninle aşkı keşfedişimin, sonunda beni nasıl var olmayı isteme noktasına getirdiğini; seninle olan taahhüdümün, nasıl varoluşsal bir dönüşüme gizli neden teşkil ettiğini göstermeliydi. Demek ki öykü, *Le Traître*'in kaleme alınışından sekiz yıl önce, senden ayrılmayı asla kabullenmeme yeminimle birlikte kesiliyor. "Program" o sırada dolu. Es. Ve bölüm konu değiştiriyor, paranın merkezileştirilebilirliğini anlatıyor, tüketim modelini ve kapitalist yaşam biçimini eleştiriyor vs. bir sonraki kitabın konusu olacak her şeyi ele alıyor.

Can sıkıcı olan şu ki bu bölümde varoluşsal dönüşümden tek bir iz yok; aşkı keşfedişimden, keşfedişimizden, bizim hikâyemizden tek bir iz yok. Yeminim biçimsel kalıyor. Onu üstlenmiyor, somutlaştırmıyorum. Tersine, sanki yeminimden utanıyormuşum gibi, evrensel ilkeler adına onu aklamaya çalışıyorum boş yere. Hatta şunu yazacak kadar da bilinçliyim: "Kay'den bir zaaftan söz edercesine ve sanki yaşamayı reddetmek gerekiyormuş gibi bir özür üslubunda söz ettiğim belli değil mi?"

Kitabın bütününde olduğu gibi bu bölümde de beni teşvik eden ne peki? Niçin senden bir tür saygısız küçümsemeyle söz ediyorum? Sana ayırdığım azıcık yerde neden özün çarpıtılmış, aşağılanmışsın? Ve hikâyemizin anıştırmalı parçaları, uzun uzun çözümlemekten keyif duyduğum bir başarısızlığı ve kararlaştırılmış bir ayrılığı anlatan bir başka hikâyeyle neden kesişiyor? Kitabı derin bir üzüntüyle tekrar okuduğumda kendime

bu soruları sordum. Her şeyden önce beni teşvik eden şey; kuramlaştırmak, düşünceselleştirmek amacıyla, yaşadığım, hissettiğim ve düşündüğüm şeyin üzerine çıkma, katıksız bir saydam düşünce olma konusundaki takıntılı ihtiyacım, bu besbelli.

Tüm Deneme boyunca beni teşvik etmiş olan şey de bu. Burada daha dolaysız bir biçimde görünüyor. Senden aşkla sevdiğim tek kadın ve birlikteliğimizden ise ikimizin de hayatındaki en önemli karar olarak söz etmek istiyorum. Ama hiç kuşku yok ki bu hikâye beni çekmiyor, bu karardan sonra, ben *Le Traître*'i yazarken geçip giden yedi yıl da öyle. İlk defa tutkulu bir biçimde âşık olmak, karşılığında da sevilmek, bu, açıkça fazla bayağı, fazla basit, fazla *sıradan*dı: Evrensele dahil olmamı sağlayacak nitelikte bir konu değildi. Engellenmiş, imkânsız bir aşk ise, tersine, soylu edebiyatın yaratıcısıdır. Ben başarının ve kabul görmenin güzelliğinde değil, başarısızlığın ve yıkılışın güzelliğinde rahat ediyorum. Bizim zararımıza, senin zararına da olsa, bizim tekil varlıklarımızı aşan düşünceler aracılığıyla, kendimin, senin üzerine çıkmak zorundayım.

Bölümün amacı bu tutumu açığa çıkarmak, bu tutumun bizi ayrılığın ve kopuşun kıyısına getirdiğini göstermekti. Ve seni kaybetmemek için bir seçim yapmam gerekiyordu; ya soyut ilkelerime göre sensiz yaşamak ya da seninle yaşamak için bu ilkelerden kurtulmak: "...Kay'i ilkelere tercih etti; ama istemeye istemeye ve" senin katlandığın çok gerçek –ve ilkesel olmayan– fedakârlıkların "farkında olmayarak"

Bir dönüşüm gibi sunduğum hikâye, onu yalanlayan on bir satırla bozuluyor sonradan. Kendimi o 1948 ilkbaharında nasılsam aynen öyle aksettiriyorum: çekilmez biri olarak. "Altı metrekarelik alanda birlikte yaşamaya başlamalarından sonra (...), tek kelime etmeden girip çıkıyor, günlerini kâğıtlarının arasında geçiriyor ve (Kay'e) tek heceli kelimelerle sabırsız cevaplar veriyordu. 'Sen kendine yetiyorsun' diyordu Kay. Şurası doğru ki hayatında özel olarak birine yer yoktu (...) çünkü kendisi özel bir insan değildi ve ona özel bir insanmış gibi bağlanılması onun için önemli olamazdı." Ardından, benim "aşk ve evlilik üzerine iddialı görüşler" diye nitelediğim bir tam sayfalık bölüm geliyor.

Olduğum kişiyi sert bir biçimde yargılar görünüyorum. Peki ama yedi yıl önce, 1955 ya da 1956'da kaleme alınmış bu bir buçuk sayfada, neden senden, "kimseyi tanımayan", altı ay İsviçre'de yaşadığın halde "tek kelime Fransızca bilmeyen" zavallı bir kız olarak söz eden altı satır yer alıyor? Oysa kendine ait bir arkadaş çevren olduğunu, hayatını benden daha iyi kazandığını, seninle evlenmeye çok kararlı sadık bir dostunun İngiltere'de seni beklediğini biliyordum. Daha sonra gelen şu iğrenç satırlar niçin: "Eğer onun tarafından terk edilirse Kay şu ya da bu biçimde (...) mahvolurdu..." Yine dokuz sayfa ilerde, "yemin"imin hikâyesinde zehir gibi beş satır var. "Sadece bir süreliğine berabersek, şimdi gitmeyi ve aşkımızın anısını bozulmamış bir şekilde beraberinde götürmeyi tercih ettiğini" söylemiştin bana. Benim saygısızlığım göz önüne alınırsa öngörülebilecek bir şeydi bu. Bu konudaki üzüntümü açığa vuruyorum ama

seni yine acınacak biri gibi göstererek: "...eğer Kay'in gitmesine izin verirse; Kay'in, kaçışı hastalara kendisini adamada ya da bir ailenin sorumluluğunu üstlenmede arayarak, bir yerlerde kendi hatırasını peşinden sürüklediğini tüm hayatı boyunca hatırlamak zorunda kalırsa, (...) bir hain ve bir alçak olurdu. Hem sonra, onunla birlikte yaşayabileceğinden emin değilse de, Kay'i kaybetmek istemediğinden emindi. Kay'e sarıldı ve bir tür rahatlamayla şöyle dedi: 'Eğer gidersen, ardından gelirim. Senin gitmene seyirci kalmaya katlanamam.' Ve bir an sonra ekledi. 'Asla.'"

Aslında, o sırada, "Seni seviyorum" dedim. Ama hikâyede bu geçmiyor.

Peki ayrılığımızın senin için, neden benim için olduğundan daha dayanılmaz olacağına bu kadar emin görünüyorum? Tersini itiraf etmemek için mi? Niçin "hayatın[ın] değişecek gidişatından" benim sorumlu olduğumu, "hayatı[nı] yaşanabilir kılma" görevinin bana ait olduğunu söylüyorum? Yirmi sayfada toplam olarak, üç doz halinde verilmiş on bir satırlık zehir; yedi yıl sonra yazılmış, seni aşağılayan, özünü bozan ve hayatımızdaki yedi yılın anlamını bizden çalan üç küçük dokunuş.

Bu on bir satırı kim yazdı? Demek istediğim şu: Bu satırları kaleme aldığımda kimdim ben? Bu yedi yılı ve benim için gerçekte olduğun kişiyi kendimize geri vermeye acılı bir ihtiyaç hissediyorum. Aşkımızın ve birlikteliğimizin hikâyesini zaten geniş bölümler halinde kendimize geri vermeye çalıştım burda. Bu sayfaları kaleme aldığım dönemi henüz incelemedim. Bazı

açıklamaları o dönemde bulmalıyım. 1955'in mutlu denebilecek bir yıl olduğunu hatırlıyorum. Gazete değiştirecektim. Tatilimizi Atlas Okyanusu kıyılarında geçirdik. *Le Traître*'e, kaygının pençesinde, XI. Bölge'de başladım. Yılın son günü, Bac Sokağı'ndaki daire için sözleşme imzaladık. Böylece mutluluk ve umut dolu aylar geçirdik.

Ama ben ilerledikçe, metin giderek daha fazla siyasi düşünce içermeye başladı. "Sen" başlıklı bölüm, aşk ve çift ilişkileri dahil kişisel, özel ilişkileri, bağlayıcı toplumsal ilişkiler çerçevesinde veriyordu inatla. Gide *Günce*'sinin bir yerinde, her zaman için bir sonraki eserinde, yazmış olduğu şeyin zıddını ele alma ihtiyacı hissettiğini belirtir. Bu aynı zamanda benim durumumdu. Kendi kendimin keşfi, edebi açıdan bir çıkmaz yoldu. Bu bir ikinci defa kaleme alınamaz. Jean-Yves Calvez'nin *Marx*'ını, Marx'ın gençlik yazılarını, Isaac Deutscher'in *Stalin*'ini okuyarak, henüz tam belirlemediğim bir sonraki kitabı hazırlamaya koyulmuştum bile. Kruşçev'in XX. Kongre'deki raporunun büyük bir dönüm noktasını haber verdiğine, aydınların komünist hareket içinde belirleyici bir rol oynayabileceklerine inanıyordum. Kazimierz Brandys'in *Granada Savunması*'nda tasvir ettiği bir tiyatro topluluğunun üyelerine benzemeye başlıyordum; bu insanlar, zihinsel ve duygusal tüm hareketlerinin Parti'nin isteklerine uygun olmasını istiyor ve her biri kendisini ve diğerlerini görev karşısında için için tereddüt duymakla suçluyordu. Ben de, aşkın bir küçük burjuva duygusu olduğunu düşünmeye yakındım.

"Senden bir özür üslubunda, bir zaaftan söz edercesine söz ediyor"dum (*Le Traître*'deki bu saptama tüm anlamına kavuşuyor şimdi): En azından yazdığım şeyde, besbelli ki senin bana gösterdiğin bağlılığı bir zaaf gibi görüyordum. O dönemde François Erval bana bir keresinde şöyle dedi: "Devrimcilik saplantısı içindesiniz." Sen kaygıyla, zaman zaman da öfkeyle, bendeki komünist dönüşümü gözlemliyordun. Aynı zamanda, bizim özel alanımızın, ortak hayatımızın genişleyişini sevmemi sağlıyordun. Kafka'nın *Günce*'sindeki bir saptama o zamanki anlayışımı özetleyebilir: "Sana duyduğum aşk kendinden hoşnut değil." Seni sevdiğim için kendimden hoşnut değildim.

Sonunda, ancak yanlış gerekçelerle komünistlerin yanında yer alabileceğimi, aydınların daha uzun süre FKP'de bir dönüşümü teşvik edemeyeceklerini anladım. 1957 yılının başında tanıştığımız yeni insanlar, tabii bir de yeni okuduğum kitaplar –özellikle David Riesman ve C. Wright Mills– gelişmeme katkıda bulundu kuşkusuz.

Nihayet *Le Traître* yayımlandığında, sana borçlu olduğum şeyin tekrar farkına varmıştım: Kendim olmama yardım etmek için kendinden çok şey vermiştin. Sana verdiğim nüshadaki ithaf yazısı şöyleydi: "Bana Sen'i vererek Ben'i vermiş olan Kay lakaplı sana."

"Kitabım" haline dönüşmüş olan şeyde bunu geliştirmiş olsaydım bari.

Tekrar geriye dönüp hikâyemizin devamını ele almalıyım. Bac Sokağı yıllarımız boyunca, yavaş yavaş

göreceli bir maddi rahatlığa kavuştuk. Ama hayat ve tüketim seviyemizi asla satın alma gücümüzün seviyesine taşımadık. Bu konuda aramızda sessiz bir anlaşma vardı. Aynı değerlere sahiptik; demek istediğim, hayata bir anlam veren ya da hayatı o anlamdan yoksun bırakma tehlikesi taşıyan şey konusunda aynı anlayışı benimsiyorduk. Kendimi bildim bileli, "bir eli yağda bir eli balda" denen hayat tarzından ve savurganlıktan hep nefret ettim. Sen modayı takip etmeyi reddediyor ve onu kendine ait kriterlerle değerlendiriyordun. Reklam ve pazarlamanın, sende hissetmediğin ihtiyaçlar uyandırmasına göz yummayı kabul etmiyordun. Tatile gittiğimizde, ya İspanya'da "yöre insanının evinde" ya da İtalya'da küçük motellerde veya mütevazı pansiyonlarda kalıyorduk. İlk defa 1968'de, Pugnochiuso'da büyük, modern bir otelde kaldık. On yılın sonunda, elden düşme bir Austin'imiz oldu nihayet. Arabamızın olması, bireysel taşımacılığı, insanlara ortak yazgıdan kurtulma fırsatı sunduğunu iddia ederek onları birbirlerine karşı kışkırtan iğrenç bir siyasi seçim olarak görmekten alıkoymadı bizi. Günlük harcamalar için, tespit ettiğin ve ihtiyaçlarımıza göre düzenlediğin bir bütçen vardı. Bu bana, daha yedi yaşından itibaren, aşkın gerçek olmak için parayı küçümsemesi gerektiği sonucuna varmış olmanı hatırlatıyor. Parayı küçük görüyordun. Sık sık başkalarına para verdik.

Hafta sonlarımızı taşrada geçirmeyi âdet edindik. Sonraları, bir motelde kalma zorululuğundan kurtulmak için Paris'e 50 kilometre mesafede küçük bir ev satın aldık. Hava nasıl olursa olsun iki saatlik yürüyüşler yapıyorduk.

Canlı olan her şeyle bulaşıcı bir uyum içindeydin; kırları, koruları, hayvanları görmeyi ve sevmeyi öğrettin bana. Onlarla konuştuğun zaman seni öyle dikkatle dinliyorlardı ki senin sözlerini anladıkları hissine kapılıyordum. Bana hayatın zenginliğini gösteriyordun ve ben senin aracılığınla bu zenginliği seviyordum, tersi olmadığı sürece (ama varılan yer aynı). Eve taşınmamızdan kısa bir süre sonra, benekli, gri bir kedinin bakımını üstlendin, aç olduğu belli olan kedi hep kapımızın önünde bekliyordu. Onun uyuz hastalığını tedavi ettik. Kendiliğinden kucağıma sıçradığı ilk seferinde, bana büyük bir şeref bahşediyormuş hissine kapıldım.

Ahlâk anlayışımız –böyle adlandırmaya cüret edersem– 68 Mayıs'ını ve sonrasını büyük bir sevinçle karşılamaya hazırlıyordu bizi. Hemen VLR'i* GP'ye,** Tiennot Grumbach'ı ve onun Mantes militan topluluğunu Benny Lévy'ye ve *La Cause du peuple*'e tercih ettik. Dış ülkelerde beni, Mayıs hareketlerinin habercilerinden, hatta esinleyicilerinden biri olarak görüyorlardı. Birlikte Belçika'ya, Hollanda'ya, İngiltere'ye, daha sonra 1970'te, Cambridge'e (Massachusetts) gittik. Beş yıl önce, New York'ta, savurganlığı, hava kirliliği, Coca-Cola eşliğinde ketçaplı patetes kızartmaları, şehir hayatının korkunç ritmi ve hoyratlığıyla Amerikan medeniyetinden tiksinmiştik; yakın bir gelecekte Paris'in, bunların hiçbirinden paçasını kurtaramayacağı aklımızdan bile geçmiyordu. Cambrigde'de ev sahip-

* Vive la Révolution: 68 Mayısı hareketleri esnasında ortaya çıkan Maocu bir grup. (ç.n.)

** Gauche Prolétarienne: Yine 68 Mayıs'ında kurulan ve yayın organları *La Cause du peuple* olan Maocu birbaşka örgüt. (ç.n.)

lerimizin konukseverliği ve yeni fikirlere olan ilgisi çok hoşumuza gitti. Görünürdeki toplum katmanının altında, gün ışığına çıkabilmeyi beklerken tünellerini kazan bir tür karşı-toplum keşfettik. Hiç bu kadar çok "varoluşçu", yani başka türlü bir arada yaşamaya, alternatif amaçlarını gerçekleştirmeye çalışarak, siyasi iktidardan hiçbir şey beklemeksizin "hayatı değiştirmeye" kararlı insan görmemiştik. Washigton'da bir *think tank*'ten* davet aldık. Sen Bread and Roses'ın birçok toplantısına davet edildin ve benim de katılabilmemi sağladın. Paris'e dönüşte aralarında *Our Bodies, Our Selves*'in [Bedenim ve Ben] de bulunduğu birçok kitap getirdin. Farklı yüzlerini gördüğümüz ortak bir dünyamız vardı. Bu farklılıklar bizi zenginleştiriyordu.

Birleşik Devletler'de geçirdiğimiz günler, ilgi merkezlerimizin gelişmesine katkıda bulundu. Sınıf mücadelesinin klasik biçim ve hedeflerinin toplumu değiştiremeyeceğini, sendikal mücadelenin yeni zeminlere kayması gerektiğini anlamama yardım etti. Bir sonraki yaz, Meksika, Cuernavaca'da yirmi kadar kişinin katılması gereken bir seminerin hazırlık metnini son derece büyük bir ilgiyle karşıladık. Jean Daniel'in bu metni nasıl elde ettiğini bilmiyorum. Gazete için metni özetlememi istedi benden. Geçici başlığı *Retooling Society* idi. Ekonomik büyümenin sürdürülmesinin, sekiz açıdan insan hayatını tehdit edecek birçok felakete yol açacağını belirterek başlıyordu. Jacques Ellul ve Günther Anders'in düşüncesi dile geti-

* Haber, istihbarat, olasılık hesabı, stratejik öngörü tarzındaki işlevsel bilgiyi arzu ve ihtiyaca göre hazır ederek sunan düşünce fabrikaları. (ç.n.)

riliyordu adeta: Sanayilerdeki gelişme, toplumu devasa bir makineye dönüştürmekte, insanları özgürleştirmek yerine onların özerklik alanlarını daraltmakta ve hangi hedefleri nasıl takip etmeleri gerektiğini belirlemektedir. Bu mega-makinenin kölelerine dönüşmekteyiz. Üretim artık bizim hizmetimizde değil, bizler üretimin hizmetindeyiz. Üstelik, her türden hizmetin eşzamanlı profesyonelleşmesi nedeniyle, kendi sorumluluğumuzu üstlenemez, ihtiyaçlarımızı kendi kendimize belirleyemez ve tatmin edemez hale geliyoruz: Her konuda, "atıl meslekler"e bağımlı oluyoruz.

Yaz tatilimiz boyunca bu metni tartıştık. Ivan Illich imzalıydı. Bütün sol çevrelerde rağbette olan "özyönetim" fikrini yeni bir perspektife oturtmaktaydı. "Tekno-eleştiri"nin. Harvard'da öncülerinden biriyle tanıştığımız, üretim tekniklerinin yeniden ele alınmasının aciliyetini vurguluyordu. Özerklik alanımızı genişletme, onu yalnızca özel bir ihtiyaç gibi düşünmeme ihtiyacımızı haklı çıkarıyordu. Gerçek bir ev kurma tasarımızda da bir rol oynadı muhtemelen. O yaz tatilinde planı çizdin: "U" biçiminde bir ev.

Böylece, siyasi ekolojiye dönüşecek olan döneme birlikte girdik. Bu dönem, 1968 hareketleri ve fikirlerinin bir uzantısı gibi görünüyordu bize. *La Gueule ouverte** ve *Le Sauvage*** mensuplarıyla, tekno-bilimde, enerji politikasında ve hayat tarzında başka bir yönelim arayışında olan Michel Rolant ve Robert Laponche'la görüştük.

* Aylık ekolojik dergi. (ç.n.)

** *Le Nouvel Observateur* bünyesindeki, ekolojik sorunları ele alan dergi. (ç.n.)

Illich'le ilk defa 1973'te karşılaştık. Bir sonraki yıl için öngörülen tıp seminerine davet etmek istiyordu bizi. Tekno-tıp eleştirisinin çok geçmeden bizim kişisel dertlerimizle çakışacağı aklımıza bile gelmiyordu.

1973'te sen, Galilée yayınlarında, yurtdışı yayın hakları bölümü kurmaya çalışıyordun. Üç yıl boyunca bu bölümü yönetecektin. Hafta sonları, gelecekteki evimizin inşaatında piknik yapmaya gidiyorduk. Her şey bizi birleştiriyordu. Ama açıklanamayan kasılmalar ve baş ağrıları canını burnundan getirmekteydi. Terapi uzmanın senin aşırı sinirli olduğundan şüphe ediyordu; doktorun, sonuçsuz muayenelerin ardından, sana müsekkinler yazdı. Bu ilaçlar seni öylesine çökertti ki kendin de hayret ettiğin halde ağladığın oluyordu. Bir daha da hiç müsekkin kullanmadın.

Bir sonraki yaz Cuernavaca'ya gittik. Orda, Illich'in, *Némésis médicale*'ini* kaleme almak amacıyla bir araya getirdiği belgeleri inceledim. Bu kitap yayımlandığında makaleler yazmam konusunda anlaşmıştık. İlk makalenin adı, "Tıp Hasta Ettiği Zaman" idi. Bugün insanların çoğu bu başlığın gerçekleri dile getirdiğini kestirebilir. O dönemdeyse, mektuplarında sadece üç doktor saldırıda bulunmamıştı. Bu mektuplardan biri Court-Payen imzalıydı. Sendromla hastalık arasındaki farkı vurguluyor ve sağlık konusunda bir bütünsellik kavramını savunuyordu.

Sağlık durumun üzücü bir biçimde kötüleşince, bu doktoru görmeye gittim. Başın yüzünden o kadar ıstırap

* *Sağlığın Gaspı-Medical Nemesis*, Çev. Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yay., 1995. (y.h.n.)

çekiyordun ki uzanıp yatamaz olmuştun. Geceyi balkonda ayakta ya da bir koltukta otururak geçiriyordun. Her şeyi paylaştığımıza inanmak istemiştim; ama sen yaşadığın acıda tek başınaydın.

Kafan dahil tüm omurganın radyografisini çektiren Doktor Court-Payen, omurlardan kafaya kadar omurga kanalına yayılmış kontrast madde yumruları tespit etti. Bu madde, yani lipiodol, sekiz yıl önce, felce yol açabilecek bir disk fıtığı ameliyatından önce zerk edilmişti vücuduna. Seni rahatlatmaya çalışan radyoloğu işittim: "On gün içinde bu maddeyi vücudunuzdan atacaksınız." Sekiz yılın sonunda, sıvının bir kısmı kafatası boşluklarına çıkmış, bir diğer kısmı da boyun omurları seviyesinde kistleşmişti.

Court-Payen teşhisini bana söyledi: Hastalığın adı araknoiditti;* durmadan kötüye giden bu hastalığın hiçbir tedavisi de yoktu.

Tıp dergilerinde miyelografi üzerine yayımlanmış otuz kadar makale buldum. Bu makale yazarlarının bazılarına mektup yazdım. Bunlardan biri, insanlar ve laboratuvar hayvanları üzerinde otopsiler yapmış olan bir Norveçli –Skalpe–, lipiodolün asla vücuttan atılmadığını ve giderek ağırlaşan patolojilere yol açtığını göstermişti. Mektubu şu kelimelerle son buluyordu: "Hiç bu maddeyi kullanmamış olduğum için Tanrıya şükrediyorum." Baylor College of Medicine'deki (Teksas) bir nöroloji profesörünün mektubu diğerinden daha cesaret verici değildi. "Araknoidit, esas ola-

* Beyin ve omurilik zarı iltihabı. (ç.n.)

rak omurilik kordonunu ve bazen de beyni kaplayan filamanların yara dokusu oluşturduğu ve omurilik kordonunu olduğu kadar oraya girip çıkan sinir köklerini de sıkıştırdığı bir hastalıktır. Çeşitli felç ve/veya ağrı biçimlerine yol açabilir. Bazı sinirlerin inhibe edilmesi ya da bir ilaç tedavisi belki yardımcı olabilir."

Tıptan bir beklentin kalmamıştı. Ağrı kesiciler almayı ve onlara bağımlı olmayı reddediyordun. Bedenini, hastalığını, sağlığını kendin ele almaya; tıbbi teknobilimin bedeninle, kendinle ilişkin üzerinde söz sahibi olmasına izin vermek yerine, hayatın üzerinde kendin söz sahibi olmaya karar verdin. Senin gibi cehaletle, bazen de tıp camiasının kötü niyetiyle karşılaştıktan sonra, aralarında bilgi ve tavsiye alışverişi yaparak yardımlaşan hastaların oluşturduğu uluslararası bir ağla temasa geçtin. Yogaya başladın. Eski öz-disiplin yöntemleriyle ağrılarını yöneterek kendi üzerinde denetim sağlıyordun. Hastalığını kavrama ve kendi sorumluluğunu üstlenme gücü, hastalığın ve seni edilgen ilaç tüketicisi haline getirecek olan uzmanların hâkimiyeti altına girmemenin tek yolu gibi görünüyordu sana.

Hastalığın bizi tekrar ekoloji ve tekno-eleştiri alanına taşıyordu. Gazete için alternatif tıp konusunda bir dosya hazırladığımda aklım hep sende oluyordu. Tekno-tıp bana, Foucault'nun daha ilerde bio-iktidar –her bireyin kendisiyle olan özel ilişkisine varıncaya kadar, teknik düzeneklerin sahip oldukları güç– diye adlandıracağı şeyin özellikle saldırgan bir biçimi olarak görünüyordu.

İki yıl sonra, ikinci defa Cuernavaca'ya davet edildik. Ardından Berkeley'e, sonra San Diego'nun yakınlarında bulunan La Jolla'ya, Marcuse'ün evine

gitmek zorundaydık. Senden habersizce, arkadan bir fotoğrafını çektim: La Jolla'nın büyük kumsalında, ayakların suyun içinde yürüyorsun. Elli iki yaşındasın. Hayranlık uyandırıcısın. Benim en beğendiğim fotoğraflarından biri bu.

Döndüğümüz zaman, kanser olup olmadığını merak ettiğini bana söylediğinde bu fotoğrafa uzun uzun baktım. Birleşik Devletler'e gitmeden önce de bunu merak ediyordun ama bana söylemek istememiştin. Niçin? "Ölmem gerekiyorsa, önce Kaliforniya'yı görmek istiyordum" dedin bana sakin sakin.

Endometriyum kanserin yıllık kontroller esnasında ortaya çıkmamıştı. Teşhis konulup, ameliyat tarihi belirlenince, bir haftalığına senin tasarladığın eve gittik. Senin adını çelik bir kalemle taşa kazıdım. Bu ev sihirliydi. Tüm alanlar yamuk dörtgen biçimindeydi. Oda pencereleri ağaçların doruklarına bakmaktaydı. İlk gece, uyumuyorduk. Her birimiz diğerinin nefesini dinliyordu. Sonra bir bülbül ötmeye ve daha uzaktaki bir ikincisi ona karşılık vermeye koyuldu. Birbirimizle pek az konuştuk. Günü toprağı belleyerek geçiriyor, arada sırada da gözlerimi odanın penceresine doğru kaldırıyordum. Sen pencerede, bakışların uzaklara sabitlenmiş bir halde kıpırtısızca duruyordun. Eminim ki korkusuzca ölümle mücadele edebilmek için onu ehlileştirmeye çalışıyordun. Sessizliğin içinde öyle güzel ve azimliydin ki yaşamaktan vazgeçebileceğin aklımın ucundan geçmezdi.

Gazeteden izin alıp klinikteki odanı paylaştım. İlk gece, açık pencereden, Schubert'in Dokuzuncu Senfonisini baştan sona dinledim. İçime kazındı adeta.

Klinikte geçen her anı hatırlıyorum. Her sabah gelip senden haber alan, CNRS'ten* bir doktor arkadaş bana şöyle dedi: "Olağanüstü yoğunlukta anlar yaşıyorsun. Bunları hep hatırlayacaksın." Kanserbilim uzmanının sana biçtiği beş yılın ardından hayatta kalma ihtimalinin ne kadar olduğunu öğrenmek istedim. Cevabı bana Pierre aktardı: "*Fifty fifty*." Daima geleceği düşünerek yaşamak yerine, artık nihayet şimdiki zamanımızı yaşamak zorunda olduğumuzu düşündüm. Birleşik Devletler'den getirdiğim, Ursula LeGuin'in iki kitabını okudum. Bu kararımda beni yüreklendirdiler.

Sen klinikten çıkınca evimize döndük. Coşkun beni hayran bırakıyor ve rahatlatıyordu. Ölümden dönmüştün, hayat yeni bir anlam ve yeni bir değer kazanıyordu. Birkaç ay sonra bir akşam yemeğinde tekrar görüştüğünüzde Illich bunu hemen anladı. Gözlerinin içine uzun uzun bakıp sana şöyle dedi: "Öbür tarafı gördünüz." Senin nasıl bir cevap verdiğini bilmiyorum, ne de başka neler konuştuğunuzu. Ama hemen arkasından bana şu sözü söyledi: "Bu bakış! Onun senin için ne anlama geldiğini şimdi anlıyorum." Bizi bir kez daha Cuernavaca'ya, evine davet etti, canımızın istediği kadar kalabileceğimizi de ekledi.

"Öbür taraf"ı görmüştün; geri dönülmeyen ülkeden geri dönmüştün. Bu senin görüş açını değiştirmişti. Birbirimizle konuşmadan aynı kararı almıştık. Bir İngiliz romantik bunu tek bir cümlede özetlemiş: *"There is no wealth but life."***

* Centre national de la recherche scientifique / Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi. (ç.n.)
** Servet yok ama hayat var. (ç.n.)

Nekahet ayların sırasında, altmış yaşında emekliye ayrılmaya karar verdim. Emekliliğime kavuşmak için haftaları saymaya başladım. Yemek yapmaktan, tekrar gücünü toplamana yardımcı olacak biyolojik ürünler arayıp bulmaktan, Wagram Meydanı'na gidip, bir homeopatın* sana tavsiye ettiği müthiş karışımları ısmarlamaktan zevk alıyordum.

Ekoloji, bir başka medeniyetin gerekliliğini içermeyi sürdürerek gündelik bir uygulama ve bir yaşam biçimi haline dönüşüyordu. İnsanın, hayatını nasıl değerlendirdiğini, aslında neler yapmak istemiş olduğunu sorguladığı yaşa gelmiştim. Hayatımı *yaşamış* olmadığım, ona hep belli bir mesafeden bakmış, sadece tek bir yanımı geliştirmiş ve insan olarak yoksul kalmış olduğum duygusu içindeydim. Sen hep benden daha zengin olmuştun ve yine öyleydin. Tüm boyutlarınla serpilip gelişmiştin. Hayatını sindire sindire yaşıyordun; oysa ben, sanki hayatımız gerçek anlamda ancak daha ilerde başlayacakmış gibi, bir sonraki işe geçme telaşı içindeydim daima.

Kendi kendime, öz üzerinde yoğunlaşmak için hangi ayrıntıdan vazgeçmem gerektiğini sorguladım. Her alanda kendini gösteren bunalımların kapsamını anlamak için, gazetecilik mesleğinin tam zamanlı uygulamasının izin verdiğinden daha fazla düşünme zamanı ve mekânı gerektiğini düşündüm. Solun 1981'deki zaferinden gerçek anlamda yenilikçi hiçbir beklentim yoktu ve Mauroy hükümetinin iki bakanıyla, atanmalarının ertesinde görüştükten sonra bunu sana

* XVIII. yüzyıl sonunda S. Hahnemann tarafından bulunan deneysel teduvi yöntemini uygulayan doktor. (ç.n.)

söyledim. Yirmi yıl birlikte çalıştıktan sonra gazeteden ayrılışımın bana da diğerlerine de zor gelmemesi karşısında hayrete düştüm. E.'ye, sonuç olarak tek bir şeyin, seninle birlikte olmanın benim için önemli olduğunu yazdığımı hatırlıyorum. Eğer sen olmazsan, kendimi yazarken tahayyül edemem. Geriye kalan her şeyin, sen yanımdayken bana ne kadar önemli görünmüş olursa olsun, anlamını ve önemini yitirdiği vazgeçilmezsin sen. Bunu sana, son kitabımın ithaf yazısında dile getirdim.

Köyde yaşamaya başladığımızdan bu yana yirmi üç yıl akıp geçti. Düşünceli bir uyum sergileyen "senin" evinde önceleri. Bu evin keyfini ancak üç yıl sürebildik. Bir nükleer santral inşaatı bizi yerimizden etti. Yazın serin, kışın sıcak olan, büyük bir araziye sahip, çok eski bir başka ev bulduk. Orda mutlu olabilirdin. Sadece bir çayırlığın olduğu yerde, çitler ve ağaççıklardan oluşan bir bahçe yarattın. Bahçeye iki yüz ağaç diktim. Birkaç yıl daha, az da olsa seyahat edebildik; ama hangisi olursa olsun taşıma araçlarının titreşim ve sarsıntıları sende baş ağrılarına ve tüm bedeninde ağrılara yol açıyor. Araknoidit, en sevdiğin uğraşlarının çoğundan yavaş yavaş vazgeçmek zorunda bıraktı seni. Acılarını gizlemeyi başarıyorsun. Arkadaşlarımız seni "tam formunda" buluyorlar. Yazmam için beni teşvik etmeyi bırakmadın. Evimizde geçirdiğimiz yirmi üç yıl boyunca altı kitap, yüzlerce makale ve söyleşi yayımladım. Tüm kıtalardan gelen onlarca ziyaretçiyi ağırladık ve onlarca mülakat verdim. Kuşkusuz otuz yıl önce alınmış kararı layıkıyla uygulayamadım: her şeyden

önce ortak hayatımızın sağladığı zenginliğe özen göstererek, şimdiki zamanı dolu dolu yaşamak. Bir aciliyet duygusuyla bu kararı aldığım anlar gözümün önüne geliyor şimdi. Üzerinde çalıştığım önemli bir eser yok. Georges Bataille'ın formülü uyarınca, " hayatı sonraya ertelemek" istemiyorum artık. İlk zamanlarımızdaki gibi mevcudiyetine özen gösteriyorum ve sana bunu hissettirmek hoşuma giderdi. Sen bana tüm hayatını ve olduğu gibi kendini verdin; kalan zamanımız boyunca, ben de sana kendimi tümüyle verebilmek isterdim.

Seksen iki yaşına yeni girdin. Hâlâ güzel, çekici, arzu uyandırıcısın. Elli sekiz yıldır birlikte yaşıyoruz ve ben seni her zamankinden çok seviyorum. Son zamanlarda sana bir kez daha âşık oldum ve sadece benimkine değen bedeninin sıcaklığıyla dolan, kahredici bir boşluk taşıyorum göğsümün tam ortasında yeniden. Geceleri bazen, boş bir yolda ve ıssız bir manzarada bir cenaze arabasının ardından yürüyen bir adamın karaltısını görüyorum. O adam benim. Cenaze arabasının taşıdığı ise sen. Senin yakılma törenine katılmak istemiyorum; elime, içinde küllerinin bulunduğu bir kavanoz vermelerini istemiyorum. *"Die Welt ist leer, Ich will nicht leben mehr"*i söyleyen Kathleen Ferrier'in sesini duyuyor ve uyanıyorum. Nefesine kulak veriyor, hafifçe seni okşuyorum. İkimizin de dileği, diğerinin ölümünden sonra yaşamak zorunda kalmamaktı. Birbirimize sık sık söylediğimiz gibi, olmaz ya, eğer ikinci bir hayatımız olsaydı o hayatı da birlikte geçirmek isterdik.

21 Mart-6 Haziran 2006

André Gorz

Kapitalizm Sosyalizm Ekoloji

İnceleme/Çev.: Işık Ergüden/161 sayfa/ISBN 975-539-046-4

Reel-sosyalizmin çöküşü ile solun kendini "yeniden tanımlama" süreci hızlandı... Bu sürecin yazarlarından olan André Gorz ise yeni bir sosyalizmin imkânlarını aktif bir biçimde düşünen, tartışan: klasik politika yapma kalıplarını sarsan biri...

Bu kitapta ise, "çalışanların" ve "çalışma"nın niteliğinin değiştiğinden hareketle yeni bir çalışma etiğinin oluşturulması gerektiğinden söz ediyor. Çalışmanın toplumsal bir kimlik oluşturmadaki rolünü reddederek yüzyıl önceki bir "düş"ü, "tembellik hakkı"nı gündeme getiriyor. Toplumsallaşmanın ve özgürleşmenin "boş zaman"a ihtiyacı olduğunu belirterek kendisini çalışmakla sınırlayan işçilerin talepleriyle sosyalist bir dönüşümün gerçekleşemeyeceğini söylüyor.

Ve sosyalizmi yeniden içeriklendirme çabasına girerek, onu "özgürleşme ve özerklik gereğinin ortaya çıkardığı anlam ufku olarak anlamak gerekir. Farklı bir ekonomik ve toplumsal sistem olarak değil, tersine, toplumu, bir sistem, bir mega makine yapan her şeyi ortadan kaldırmanın ve aynı zamanda, 'bireyselliklerin özgür gelişiminin' gerçekleşebileceği kendi kendine örgütlenmiş toplumsallık biçimlerinin pratik projesi olarak" tanımlıyor.

Verimlilik ve kârlılığın artırılmasına yönelik olarak kurulan kapitalizmin söylemi olan "ekonomik rasyonaliteyi" reddederek "toplumsal ve kültürel" gereksinimlerin temel alındığı bir sosyalizmden yana oluyor.

"Ekonomik ve teknik" gelişimin "toplumsal ve ekolojik" bir temele oturması gerektiğini savunarak, yeni bir sosyalizmin, bireylerin "karşı-iktidarlar" olarak kendilerini örgütleyebildikleri oranda gerçekleşebileceğini söylüyor.

"Oysa sosyalist düşünce, sahici, ikna edici bir gelecek projesi oluşturabilmek için, her şeyden önce aynı ölçüde sahici ve ikna edici bir "şimdiki zaman politikası" oluşturmak zorunda. İşte André Gorz'un kitabı bu doğrultuda, yani "zamanın ruhu"nu yakalamaya, alternatif bir toplum projesi olarak sosyalizmin "şimdiki zaman"la referanslarını yeniden kurmaya, tanımlamaya yönelik önemli bir çabayı temsil etmektedir."

Şükrü Argın / *Cumhuriyet Kitap Eki*

André Gorz

Yaşadığımız Sefalet

KURTULUŞ ÇARELERİ

İnceleme/Çeviren: Nilgün Tutal/212 sayfa/ISBN 975-539-344-7

André Gorz, yeni bir yüzyıla girdiğimiz şu günlerde bizlere, yaşadığımız gündelik kâbuslardan çıkış kapılarını göstermeye devam ediyor. Bu yeni kitabında, önceki eserlerinde ele aldığı düşünceleri daha da olgunlaştırıyor ve kölesi olduğumuz "çalışma"dan kurtulmanın yollarına işaret ediyor.

Çalışma, yaratıcılığı ifade eden ontolojik, felsefi anlamından tamamen kopmuştur ve bugünkü anlamı yalnızca bir işe sahip olmaktır. Dahası, içinde bulunduğumuz bu dönemde çalışma ile yaşamlarımız arasındaki mesafe giderek açılmaktadır. Sahip olunan iş, toplumsal kimliği oluşturma işlevini yitirmektedir. Maddi olmayan entelektüel üretimle birlikte çalışma zamanı emeğin ölçütü olmaktan çıkmış; toplumsal zenginlik, o günden beri çalışma süresinden bağımsız dağıtılır hale gelmiş, değer yasası geçerliğini yitirmiştir. Diğer yandan, işsizlik büyüyen bir sorundur; bırakın gelecceği bugününden bile endişe duyanlar hızla artmaktadır. İnsani yaşam standardına uygun bir gelir sağlayan kalıcı işler sadece bir avuç seçkine nasip olmaktadır.

Büyük çoğunluk ise ya geçici olarak ya da ara sıra iş bulabilmektedir. Geçmişte bir ütopya olarak görülen "boş zaman" kavramına yaklaşıldığı yanılsamasını yaratan bu durumun, yaşamsal ihtiyaçları karşılayacak kalıcı bir gelirden yoksun olanlar açısından "boş zaman" ya da "yaratıcı faaliyet zamanı" terimleriyle ifade edilmesi mümkün değildir. "İşin önemi yok, yeter ki ay sonunda maaş ödensin" denen günler gerilerde kalmıştır, artık söylenen tek şey "maaşın önemi yok, yeter ki bir işimiz olsun".

Oysa sosyal haklar ve düzenli gelir gibi yaşamsal ihtiyaçlar hâlâ tam günlük işe bağlıdır. İşte Gorz, tam bu noktada, insanca yaşama hakkını, vazgeçilmez ve devredilmez bir hak olarak savunmakta ve "çalışma"yı iktisadileştirilmiş zihniyetten koparmanın yolları üzerinde düşünmektedir.

Bir işe sahip ayrıcalıklılardan beklenen şey de değişmiştir artık. Ne bir bandın parçası olması ne de yalnızca kendi işini yapması beklenmektedir çalışan kişiden; şirketle özdeşleşmesi istenir, ruhunu, benliğini şirkete katması. İnsanı tüm etkinliklerin hayatı kazanma araçları olarak değerlendirildiği bir çalışanlar toplumuyla bütünleşmeye zorlayan bu anlayış umutsuz,
uyumsuz, sersemlemiş bireyler üretmeye devam etmektedir.

André Gorz, yeterli ve düzenli bir gelir hakkının, sürekli ve düzenli bir işe bağlı olmaktan kurtarılması gereği üzerinde dururken; diğer yandan da, iktisadın ve "çalışma"nın öne çıktığı bir sosyalizm tahayyülü yerine, insani ve etik değerleri, işbirliği kurumlarını esas alan, yani "öteki kaygısı"nı, ötekine "özen gösterme"yi temel alan bir sosyalizmin imkânlarını tartışmaktadır.

André Gorz

İktisadi Aklın Eleştirisi

ÇALIŞMANIN DÖNÜŞÜMLERİ-ANLAM ARAYIŞI

İnceleme/Çev.: Işık Ergüden/296 sayfa/ISBN 975-539-085-5

Kapitalistler, "duvar"ın yıkılışının ardından kendileri için daha uygun bir "vahşet" ortamının oluşmasının sevinciyle "solun öldüğünü" ilan ettiler. Oysa ölen, kapitalizmin platformundan çıkamadığı için gayri insani bir niteliğe bürünen reel-sosyalizmdi..."Duvar"ın yıkılmasından önce de reel-sosyalizme karşı çıkan Gorz, bu kitabında, kapitalizmin ve reel-sosyalizmin benzerliklerini göstererek asıl onların öldüğünü söyler. Ve onları aşan, alternatif bir sosyalizmin asıl şimdi mümkün olduğunu gösterir. Sanayi toplumlarının iki yüzyıllık ütopyası olan kapitalizmin ve reel-sosyalizmin çöktüğünü, bu krizin, modernliğin değil, modernliğin üzerinde yükseldiği önermelerin; aklın değil, akılcılaştırmaların krizi olduğunu söyleyerek yeni bir sosyalist ütopya imkânlarını tartışır. Öncelikle "her şeyin sayılabilir ve satılabilir olduğu", "daha fazlanın daha değerli olduğu" iktisadi akılsallığı reddeder. İktisadi aklın kutsallaştırdığı "çalışma"yı sert bir biçimde eleştirirken üretim, tüketim, verimlilik kavramlarını da sorgular. Ona göre "çalışma" modernliğin evladı olan kapitalizm tarafından dinsel ve akıldışı gerekçelerle ibadete dönüştürülmüştür. Kapitalizmin "çalışma ideolojisi"ni ödünç alan reel-sosyalizm ise püriten etiğin yerine "sosyalist vatan" ve "parti" etiğini geçirerek "çalışma"nın özüne ve hiyerarşisine dokunmamış, böylece, insanın köleleştirilmesine ve yabancılaştırılmasına katkıda bulunmuştur. Gorz ise alternatif bir sosyalizmin esas olarak "boş zaman toplumu" olması gerektiğini savunur. Mutluluğun, tüketime ve çalışmaya değil, duygusal ve kültürel alışverişin yoğunluğuna bağlı olduğunu; "boş zaman"ın yaratıcılığa, birlikte yaşama becerisinin geliştirilmesine, sanata, oyuna ve aşka imkân verdiğini anlatır. Ve hangi toplumsal örgütlenme altında olursa olsun "çalışmak için mi yaşıyoruz, yaşamak için mi çalışıyoruz" sorusuna verilecek cevaba dikkat çeker. Bu cevap, aynı zamanda, nasıl bir toplumda yaşamak istediğimizi ve yaşama verdiğimiz anlamın niteliğini de gösterecektir.

Kapitalizmin vahşeti karşısında yaşanabilir ve uygulanabilir bir ütopya arayanlara... Her şeyi sayılan, satılan ve tüketilen bir anlayışa indirgeyen "iktisadi aklı" sorgulamadan yeni bir sosyalizmin kurulamayacağına inananlara... Sevginin, şefkatin, dostluğun ve aşkın üretimden daha önemli olduğunu düşünenlere... Ve bir sabah işe gitmeyi, sevgilisine dokunmak için reddedenlere...

Yakında seksen iki yaşında olacaksın. Boyun altı santim kısaldı, olsa olsa kırk beş kilosun ve hâlâ güzel, çekici, arzu uyandırıcısın. Elli sekiz yıldır birlikte yaşıyoruz ve ben seni her zamankinden çok seviyorum.

André Gorz sevgilisi, hayat arkadaşı, hayatının anlamı Dorine'e yazdığı mektuba bu sözlerle başlar. Anlamını tümüyle kavramak için aşklarının hikâyesini yeniden kurması gerektiğini söylerken, bunun bir "vaat", "ömür boyu sürecek bir sözleşme" olduğunun altını çizmeye özen gösterir. Heyecanları, mutlulukları ve sıkıntılarıyla elli sekiz yıl süren bir beraberliğin, birlikte varoluş mücadelesinin hikâyesini duygusal olduğu kadar düşünsel bir platforma oturtmaktadır. Evliliği bir burjuva kurumu, aşkı da "iki kişinin en az toplumsal olan alanda bir araya gelmesi" diye değerlendirirken, aşkın da bir dinamiği olduğu, değişen koşullara göre yönlendirilip uyarlanabileceği gerçeğini keşfeder Dorine'le birlikte...

Gorz, Marksizmi varoluşçu bir yaklaşımla benimsemiş, kuramsal çalışmalarında özellikle yabancılaşma ve özgürlük konularına eğilmiştir. Kapitalizme özgü işbölümünü, dünya kaynaklarının akıldışı kullanımını eleştirerek siyasi ekolojinin ve özgürlükçü sosyalizmin en önemli düşünürlerinden biri haline gelmiştir.

Hayatları boyunca yeryüzündeki haksızlıklar karşısında sessiz kalmayıp, mücadele etmeyi seçen Gorz ve Dorine, Dorine'in uzun yıllar süren acı verici, onulmaz hastalığının ardından radikal bir karar almak zorunda kalır: kendi hayatlarına son verme hakkını kullanmak... Böylece, yaşamda olduğu gibi ölümde de ayrılmayacak, "diğerinin ölümünden sonra yaşamak" zorunda kalmayacaklardır...

Her şey gibi aşk, sevgi kavramlarının da içinin boşaltıldığı, çabucak tüketildiği günümüzde bir umut, hatta bir isyan çığlığı gibi karşımıza çıkıyor Gorz'un mektubu. Sarsıcı ve ta yüreğimize işleyen bir çığlık...